Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл.
ОКТЯБРЬ
3
ВТОРНИК
№ 233 (9004).
өртээ 2 көп.

110 муң тонна тарааны Төрээн чуртка бээри — Тываның тараажыларының алдарлыг хереэ!

Дүүн беш шакка чедир республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге **93.825** *тонна тарааны саткан, ол болза планның 85,3 хуузу-дур.* ***Районнар аайы-биле мындыг болган:***

Районнар	Планы	Сатканы	Хуузу
	(тонна)		
ТАҢДЫ	56000	43.190	77,1
БИИ-ХЕМ	13000	9.384	72,2
КАА-ХЕМ	27.000	29748	110,2
УЛУГ-ХЕМ	5.580	3.469	62,2
ЧӨӨН-ХЕМЧИК	4.940	1.809	36,6
БАЙ-ТАЙГА	130	176	135,4
КЫЗЫЛ	5000	5.234	104,7
БАРЫЫН-ХЕМЧИК	1300	809	62,2

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДИР

СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Каа-Хем районнуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң 50 чыл юбилейин төлептиг уткуур сорулга-биле күрүне мурнунга боттарының баштайгы хүлээлгезин сентябрь 29-та күүседип, Төрээн чурттуң шыгжамырынга Каа-Хемниң 27129 тонна тараазын урганын рапорттап тур.

Дүк садарының чыл планын 105,2 хуу күүсеткен, тос айлар даалгазындан ажыр 350 тонна сүттү, 270 тонна эътти, 8 тонна дүктү күрүнеге саткан.

Ниитиниң малын хүр кыш ажырарын хандырар дээш сиген белеткелиниң планын 109 хуу күүсеткен, силостуун — 119 хуу чедирген, мал чемин белеткээрин уламчылавышаан.

Районнуң ажыл-ишчилери боттарының бар аргаларын санап көргеш, күрүнеге 5000 тонна тарааны немей салар, чоокку хүннерде дүжүт ажаап алыышкынын доозар деп шиитпирлээн. Ол ышкаш үрезин уруушкунунуң, тараа саваңны ажаап алырының, аңгыс андарылгазының, мал кыштаглаадышкынынга үлегерлиг белеткенириниң талазы-биле хемчеглерни ап турар.

СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң секретары
Н. ФЕДОРОВ
Райкүүском даргазы
К. ОЧУР-ООЛ

ВЛКСМ Тыва обкомунуң пленуму

Дүүн, октябрь 2-де, Кызылга республиканың хөгжүм-шии театрынга, ВЛКСМ Тыва обкомунуң III пленуму болуп эрткен.

Пленумга ГТО-нуң күш-культура комплекизин амыдыралга боттандырар талазы-биле чорудуп турар ажыл дугайында комсомолдуң Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Т. Монгуш**, «Тыва кобальт» комбинатта ВЛКСМ комитединиң секретары **В. Кузьмин**, «Сүт-Хөл» совхозта комсомол комитединиң секретары **М. Мижит-Доржу** оларның илеткелдерин дыңнап, чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле 11 кижи санал берген.

Областың XV комсомол конференциязының соонда ВЛКСМ обкомунуң бюрозунуң ажылының дугайында информацияны база дыңнаан.

Пленумга организастыг айтырыгны чугаалашкан. ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары А. К. Канзайның өөренип чорутканы-биле ону комсомол обкомунуң ийиги секретары болгаш бюро кежигүнү хүлээлгеден хостаан. Комсомол обкомунуң ийиги секретарынга мооң мурнунда ВЛКСМ обкомунуң секретарынга ажылдап турган **Г. С.-М. Иргитти** соңгаан. Комсомол обкомунуң секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге комсомол обкомунуң саң-хөө килдизиниң эргелекчизинге ажылдап турган **Т. Ч. Салчакты** пленум соңгаан.

ВЛКСМ Тыва обкомунуң пленумунуң ажылынга СЭКП обкомунуң секретары **Г. Ч. Ширшин**, ВЛКСМ Төп Комитединиң Ыраккы Чөөн чүк болгаш Сибирь секторунуң эргелекчизи **И. З. Джавелидзе** киришкен.

Орбитада — «Молния-2»

Харылзаа системаларын Черниң кылымал спутниктериниң ажыглаары-биле кады улам сайзыраңгайжыдарының программазын ёзугаар 1972 чылдың сентябрь 30-де Совет Эвилелинден харылзаа спутниги «Молния-2»-ни бедик эллипстиг орбитаже системаларының ажылын чалгыгларның бир сантиметр диапазонунга ажылдаарын хандырар борттуң улаштыр дамчыдылга аппаратуразы-биле кады салып үндүрерин боттандырган.

«Молния-2» спутникти дамчыштыр харылзаа сеанстарын айыткан программаны ёзугаар кылыр.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ ТУК — КАА-ХЕМЧИЛЕРДЕ

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери, ылаңгыя тараажылары бо хүннерде эрес-кежээ ажылдаан. Олар чаа дүжүттүң 27 муң тонна тараазын күрүне шыгжамырынга киирер деп бедиткен хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип, октябрь 1-ге чедир 29 муң тоннаны тараа хүлээп алыр черлерде чедирген.

СЭКП Тыва обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел күрүнеге тараа дужаар талазы-биле сентябрьның сөөлгү он хонуунда районнар аразында социалистиг чарыштың чорууп турарының байдалын чугаалажып көргеш, партия обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун Каа-Хем районга тыпсыр деп шиитпирлээн.

Октябрь 1-де ол болуушкунга турааскааткан хурал Сарыг-Сепке болган. Аңаа партия райкомунуң, райкүүскомунуң харысалгалыг ажылдакчылары, совхозтар директорлары, колхозтар даргалары болгаш өске-даа ажылдакчылар олурушкан.

Райкүүском даргазының оралакчызы **З. Е. Шин** районда ажыл-агыйның байдалының дугайында дыңнадыг кылган. Тараажыларның улуг тиилелгезин, дүк садарының чыл планының чедиишкининиг күүсеткенин, ажаап алыышкынны октябрь 15-ке чедир бүрүн доозар деп турарын ол дыңнаткан. Ол ышкаш үрезин уруушкунунуң чоруп турарын, кыштагларже мал чемин дажыглап турарын эш Шин чугаалаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, партияның Тыва область комитединиң бирги секретары эш **С. К. Тока** хуралга делгеренгей чүве чугаалааш, Каа-Хем районнуң, республиканың ажылчы чоннарының ажыл-херектерин тодаргай дыңнаткан. Каа-Хем, Бай-Тайга, Таңды районнарының, Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйларының күш-ажылчы чедиишкиннерин эш Тока бедик-биле үнелээн.

Каа-Хем районнуң бүгү ажылчы чоннары, партия, совет, комсомол болгаш хөй-нииити организациялары сентябрьның үшкү он хонуунда эки ажылдаан, ынчангаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун каа-хемчилерге тыпсыр дээнин дыңнатпышаан, эш Тока ол тукту район удуртукчуларынга байырлалдыг байдалга тывыскан.

Районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда кедээ ажыл-агый, үлетпүр, кадык камгалалы, чырыдыышкын талазы-биле туруп турар улуг сорулгаларны эш Тока база чугаалаан болгаш мооң мурнунда чылдарда каа-хемчилерге Таңдының, Бии-Хемниң механизаторларының дузалажып келгенин, ам каа-хемчилерниң оларга барып дузалаар деп турарын демдеглевишаан. партия райкому, райкүүском, ажыл-агыйлар удуртукчулары бо херекти партийжи ёзу-биле көрүп, эки дериттинген, эң дээре комбайннарны бо районнарже чорудар дээрзинге иделелин илергейлээн.

Каа-Хемниң тараажылары күрүнеге 32 муң тонна эки шынарлыг тарааны дужаар деп чаа бедиткен хүлээлгени алганын С. К. Тока өөрүп дыңнаткан болгаш районнуң ажыл-ишчилери 1972 чылдың планныг даалгаларын чедиишкининиг күүседип, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээрзинге бүзүрелин илергейлээн.

Хуралга «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы **Д. Д. Сирота**, «Тиилелге» колхозтуң даргазы **В. М. Рыжов** олар чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **Н. П. Федоров** бедик шаңналды каа-хемчилерге тывысканы дээш өөрүп четтиргенин партия обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге, облпрофчөвүлелге илергейлээн. Бо хүнге чедир районнуң 9 ажыл-агыйының чедизи күрүнеге тараа дужаар планын күүсеткен.

Партия райкомунуң бюрозунуң, ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүскомунуң шиитпирин ёзугаар сентябрьның сөөлгү он хонуунда социалистиг чарышка «Ленинчи орук» колхозту тиилекчи деп санаан болгаш райкомнуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырын шиитпирлээн.

А. АИР

ЧУРУКТА: СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока партия обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң бирги секретары Н. П. Федоровка тыпсып тур.

Авторнуң фотозу.

Мал чеминиң белеткели

БАР АРГАЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Тараа ажаап алыышкыны-биле чергелештир ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузары республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының соңгаарлаттынмас сорулгаларының бирээзи.

Ындыг турбуже республиканың ажыл-агыйларында бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерни белеткээри сөөлгү үеде кошкаан.

Сентябрьның 25-ке чедир алдынган медээлерни ёзугаар алырга, республикага шупту белеткеп алза чогуур 146.807 тонна сигенниң 38.827 тоннаазы ам-даа белеткеттинмээн, азы план 73,6 хуу күүсеттинген.

Амдыызында районнардан чүгле Каа-Хем районнуң болгаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйлары кышкы үеде малдың чем-суурун белеткеп алган деп чугаалап болур, а өске районнарның дугайында ынча дээри берге. Бөдүүн чем белеткелин канчап-даа күүседип ап болур аргалыг турган Улуг-Хемниң, Барыын-Хемчиктиң, Таңдының ажыл-агыйларын шүгүмчүлевес аргажок. Чижээ, Улуг-Хем район 22.483 тонна сиген белеткээр планныг оваалдазын чүгле 56,5 хуу күүсеткеш, оон ыңай бурунгаарлавастаан. Районнуң совхозтары ам-даа 10.786 тоннаны белеткээр ужурлуг.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери сиген кезилдезин, ону бөлүп сарааттаарын чаагай үнген тараа саваңынга идегээш, ала-чайгаарлаашкынче киирген.

Сиген дээрге сиген, а саваң дээрге саваң-на болгай. Кайызы хоолулуугул дээрзи кымга-даа билдингир.

А саваңны ажаап ап турарывыс база-ла чылыш чок. Республикада ниитизи-биле 34.056 тонна саваң болдунган. Мал чеминиң белеткелин бүрүн ажыр күүседип, улуг чедиишкининиг болган Каа-Хем районнуң ону курлавыр кылдыр бөлүп сарааттап алганы, мал чеминиң планын күүсетпээн Таңдыныындан хөй болуп турарын чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Улуг-Хемде 10 муң ажыг тонна сиген чедир белеткеттинмээн дидивис, тараа саваңынга олар идегээн бе дээрге, амга чедир ону чүгле 1035 тоннаны бөлүп, сарааттаан болуп турар.

Ынчангаш республиканың кедээ ажыл-ишчилери ниитиниң малын хүр кыш ажырын алырының онза чугула магадылалы — мал чемин четчелеп алырының бүгү-ле болдунар аргаларын ажыглаар болза чогуур. Дүжүттү чидириг чокка ажаап алырындан аңгыда, тараа саваңын хар адаанче киирбес, ону шынары үрелип баксыраваанда бөдүүн чемге белеткээр, ажаар, сиген белеткеп болгу дег черлерге ону уламчылаар херек.

Мынчангаш дүжүт ажаап алыышкыны-биле каңсырлаштыр малга бөдүүн чемнерни белеткээриниң курлавырларын дилеп тывары кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

ЮБИЛЕЙГЕ *күш-ажылчы* БЕЛЕКТЕР

НАЙЫСЫЛАЛ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕ

Мооң мурнунда чылдарда Кызылдың тууйбу заводу орулга чок, хожудаңгай, чыл бүрүде алган хүлээлгезин күүсетпейн келген бүдүрүлгелерниң бирээзи турган. Кажан завод планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкининиң чаа системазынче киргениниң соонда хожудаашкындан уштунган.

Тууйбу заводунуң ажыл-ишчилери тоску беш чыл планының ийиги чылында тууйбу бүдүрер болгаш ону сайгарар даалгазын декабрьның 5-те күүседирин шиитпирлээш, чыл төнчүзүнге чедир оваалгадан ажыр 800 муң тууйбуну берип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1971 чылга деңнээрге 8 хуу улгаттырар дээн. Ол болза, Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл оюн күш-ажылчы тиилелгелер-биле уткуур дээш оларның алган хүлээлгези-дир.

Коллективтиң ажылчыннары ол сөзүнге ээ болуп, чылдың эгезинден тура планныг оваалгаларын чедиишкининиг күүседип, хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң одуруунда чоруп турар.

Бүдүрүлге эрткен тос айларда план ёзугаар 12550 муң тууйбунуң орнунга 14177 муң тууйбуну бүдүргеш, планын 112,9 хуу күүсеткен. Коллектив ам ноябрь айның үлүүнде ажылдап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 10 хуу өскен.

Ол чайынналчак чедиишкинниң коллектив күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, бүдүрүлгеге мурнакчы аргаларны шиңгээдип алыры дээш шимчээшкинни калбартып база социалистиг чарышты бир дилиг организастап турганы чедип алган.

Заводтуң бригадалар аразында чарыжының мурнуку одуруунда Александр Александровичтиң Максаповтуң удурткан хептекчилер бригадазы кирген. Ооң ажылчыннары В. Вут, М. Котлерова, Н. Мамышева, А. Громская хүн нормазын 160—180 хуу күүседип турарлар. Александра Петровна Важенинаның удурткан бригадазы эрткен тос айларының түңнели-биле алырга база-ла багай эвес ажылдаан.

Амгы үеде тууйбу заводунуң ажылчыннары социалистиг чарышты бүдүрүлгеде улам калбартып, хей-аът кирген ажылдап турар.

• • •

Кызылда № 12 автобаазаның ажыл-ишчилери, инженер-техниктиг ажылдакчылары тоску беш чылдың ийиги чылының планныг оваалдазын хуусаа бетинде күүсеткеш, Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң 50 чыл оюн төлептиг уткуур сорулганы боттарының мурнунда салган ажылдап турар.

Бүдүрүлге эрткен тос айларда тонна-километр планын 106,3 хуу, а чүък сөөртүрүнүң даалгазын 121,6 хуу боттандырган, кывар-чаар материалды база хөйнү камнап алган.

Ол чедиишкинни коллективтиң чолаачылары, септекчилери партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын чедиишкининиг күүседир дээш чаңгыс аай бедик күзел соруктуг ажылдап турганы чедип алган.

Автобаазаның бригадалар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунист Юрий Максимович Голевтиң удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы чоруп турар. Бригада беш чыл планын дөрт чылда күүседир деп хүлээлгени алган. Амгы үеде олар 1973 чылдың февральдың үлүүнде ажылдап турар. Виктор Константинович Богуштуң башкарганы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы база келир чылдың үлүүнде ажылдап турар.

В. ЧАДАМБА.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ СЕНТЯБРЬ 29-ТА БОЛГАН ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ОТЧЁТ

Сентябрь 29-та Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болган.

Хуралды ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Н. В. Подгорный** ажыткан.

«Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында» айтырыгны Пленум көрген.

Совет чазактың мурнундан ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов чүве чугаалаан.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында күштүг болдуруп бадыладыры-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээге бо чылдың май 26-да Москвага Совет Эвилелиниң мурнундан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев болгаш Каттышкан Штаттарның мурнундан — АКШ-тың президентизи Р. Никсон ат салган болгай деп, ол чугаалаан.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээни болгаш стратегтиг шавар халдаашкының чепсегленишкиннерин кызыгаарлаарының талазынга чамдык хемчеглер дугайында Түр дугуржулганы чарганы чепсегленишкинниң, ылаңгыя ооң эң чугула кезээ — стратегтиг чепсегленишкиннериниң эндере бүдүрерин кызыгаарлаарының айтырыгларын шиитпирлээриниң хереэнге улуг базым болган. Бо талазы-биле сөөлгү чылдарда Совет Эвилелиниң шудургу кужениишкиннериниң ачызында көстүп келген болгаш социалистиг чурттарның, тайбыңга ынакшылдыг бүгү улустарның деткип келгеши шак ол угланыышкынны үргүлчүлээри харын бо хемчеглер болуп турар.

Ракетага удур камгалал системазын кызыгаарлаар талазы-биле керээни болгаш шаап халдаашкының стратегтиг чепсегленишкиннериниң талазы-биле Түр дугуржулганы чарганы бо чылдың майда АКШ-тың президентизи-биле совет удуртукчуларының ужуражыышкыннарының ниити түңнели ышкаш, тайбың талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алган программазын боттандырарының оруунга улуг базым, даштыкы политика талазы-биле бистиң партиявыстың чиңгине шугумун боттандырарынга чугула салыышкын болуп турар.

Ракетага удур камгалал системаларын азы оларның бо керээ-биле кызыгаарлаттынган компонентыларын өске күрүнелерге дамчыдып бербес болгаш боттарының национал девискээрлериниң даштыкаар черлерге оларны тургуспас деп талаларның хүлээлгези керээниң чарылбас чугула кезээ болуп турар.

Ракетага удур камгалал системаларын национал девискээрниң хемчээлдеринге калбартырындан кайызының-даа ойталаарының керээде көрдүнгени айыыл чок чоруктуң байдалын барымдаалап алырга ийи таланы бир дөмей байдалга тургузуп турар болгаш ракетага удур камгалал системаларын улам ыңай калбарткан таварылгада ийи таланың үндүрген туруп болуру улуг чарыгдалдардан чайлаар арганы берип турар.

Стратегтиг шавар халдаашкыннарының чепсектерин кызыгаарлаарының талазынга чамдык хемчеглер дугайында Түр дугуржулгага база бо керээге ат салып турарының үезинде ат салган. Бодунуң характериниң талазы-биле алырга, Түр дугуржулгага ат салыры негеттинмейн турар. Талаларның дугуруушкунун ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму керээни күштүг болдуруп бадылап турарының үезинде ону чүүлдүг деп көрген турар ужурлуг.

Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаары чепсегленишкиннериниң, оон иштинде ракета-ядролуг чепсектерниң янзы-бүрү хевирлерин ажыглаан дайынның тыптып келириниң айыылын чайгаарла узуткап шыдавас деп чүвени демдеглээш, ол айыыл чайлаттынмаан шаанда Совет Эвилели мооң мурнунда-даа ышкаш, бодунуң айыыл чок чорууну болгаш бодунуң эвилелчилериниң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни боттандырар апаар деп, В. В. Кузнецов онзалап демдеглээн. Стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар дугайында АКШ-биле дугуржуушкун Совет Эвилелиниң болгаш ниитизи-биле Варшава керээзиниң чурттарының камгалаашкынның аргазын бичии-даа кошкатпас ужурлуг.

Стратегтиг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле совет-америк дугуржулгалар ийи чурттуң кайызынга-даа ажыктыг болбушаан, үшкү чурттарның эрге-ажыктарын чүнүң-биле-даа дорамчылавайн турар. Харын дугуржулгалар чүгле совет болгаш америк улустарының эрге-ажыктарынга эвес, харын өске чурттарның, бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга таарыжып турар, чүге дээрге ядролуг дайынның кыжанылыышкынын кошкадырынга ол дугуржулгалар идиг берип, делегейниң айыыл чок чорууп быжыглаарынга бараан болуп турар.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында керээни күштүг болдуруп бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дилеп турарын В. В. Кузнецов түңнелинде чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының Даштыкы херектер талазы-биле комиссияларындан Эвилелдиң Совединиң даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының Даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **М. А. Суслов** чүве чугаалаан.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга май 26-да Москвага ат салдынган керээни күштүг болдуруп бадыладыры-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгенин ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары август 23-те каттышкан хуралынга көрүп, чугаалапкан чүве деп, ол медеглээн.

Адаттывган керээ, а ол ышкаш стратегтиг шавар халдаашкынның чепсектерин кызыгаарлаарының талазынга чамдык хемчеглер дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында Түр дугуржулга делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче болгаш термоядролуг дайынның кыжанылыышкынын кошкадырынче, стратегтиг чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин кызыгаарлаарынче болгаш чепсегленишкинни бүгү-нииити база бүрүн дүжүрериниң айтырыгларын шиитпирлээриниң оруунга чаа аргаларны тургузарынче угланган чугула базым болуп турар дээрзин комиссияларның кежигүннери чаңгыс-эп сеткилдиг демдеглеп турган.

Комиссиялар кежигүннериниң чугааларынга онзалап демдеглеп турганын ёзугаар ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында керээ, Түр дугуржулга болгаш бедик деңнелге совет-америк чугаалажыышкыннар үезинде 1972 чылдың майда Москвага ат салдынган өске-даа документилер тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиканы бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң чайгылыш чок чорудуп, тайбың дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алган программазын практикага боттандырып турарының түңнели болгаш улуг чедиишкини болуп турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң соонда ындыг-ла үр эвес үе эрткен. Ынчалза-даа ол үе дургузунда бистиң чуртувус тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге улуг болгаш идепкейлиг салыышкынын киирип, бистиң совет чуртувустуң делегейге туружтары улам быжыг болгаш идегелдиг болурун чедип алганын бүгү улустар көрүп турар-дыр.

(Төнчүзү 3-кү арында).

Дүжүт ажаап алыышкынының маадырлары—Каа-Хемниң тараажылары

ГАВРИЛ ИРЕЙНИҢ ООЛДАРЫ

САРГАЛДЫҢ тараа шыпкан шөлүнүң бир кестинмээн херии дилиндээнде дөрт комбайн сүржүп алган дескиңип чоруп турган. Сөөлгү дилиндектер, сөөлгү центнерлер — дүжүт дээш демиселдиң эң-не шиитпирлиг хүннери турган.

Мурнап чоруп олурган комбайнның ээзи бөргүн кактавышаан, ол аразында хая көрнүү кааптан: ийигизиниң башкарган комбайнының карактары тывыш кыпныш каап, медээлеп чоруур болган. Соонда чоруп олурарларынга шаптыктавазы-биле, ийинде саваң оваалаңган хоорзунче үне чорта бергеш, ийигизинче холун чаңгаан: үндүр чортуп кел!

— Чүү болду, Данил?—деп, баштап чораан комбайнның ээзи эр чеде хонуп келгеш айтырган. Данил моторун өжүрүпкеш, караалының шилин ужулгаш, штурвалдан туттунмушаан, хомудааны карактарында илдең, шимээн өттүр айтырган:

— Мен-даа бөгүн саңдан үндүм ышкаш, Фатей! Кончут бакчаяанныг бо доң-доъшке коробка чарлып чаштай берди!

— Ах!—дээш, Фатей дораан-на моторда халып чеде берген. Арткан ийизи ажылын уламчылап, салам баштыг кызыл-тасты кеттирип эрте бергеннер. Фатей бир холунга тудуп турган кышкы бөргү-биле селберере берген бажының дүгүн кайы-хамаан чок бөле базыра каапкаш:—Турлаг кирбес болза бүтпес-тир. Саагалдыын аа! Бо участоктуң 500 га тараазын бөгүн доозупса, арткан шөлдүн ырмазы сыва бээр ийик. Ийилээ туруп бээривиске хоржок. Мен дүъшке чедир аярыч тып көрейн. Артык кезек бар эвес, ында өске комбайнның коробказы бар чүве, ону чондуруп тургаш эптээр-дир ийин — дээш, Данилче көрүнген: — сен мээңиин мунупкаш, дуңмаларыңга дузалаш —, дээн. Ол аразында автомашина маңнадып келгеш комбайн чанынга тура дүшкен, а Данил мурнунда турган «СКД-5»-ти хөделдиргеш ыңай болган.

Бо таварылга «Коммунизмче орук» колхозтуң Саргалда бригадазының мурнакчы комбайнерлери Фатей, Данил, Борис, Константин Долгановалышкыларының бир ажыл хүнүнде болган.

Алышкыларның черле чаңчылы ындыг, бирээзи туруп алза, өскелери ажылын үзүктелдирбес, харын-даа ол чыдып калган кижиниң үлүүн ыяап-ла күүседир. А бир эвес үүрмек үрелиишкин болу берзе ону хензиг када демнежип, эде шаап алыр.

Фатей — дөрт алышкының улуу, ажылга ол звенонуң механиги, удуртукчузу. Ону кым-даа томуйлаваан, каяа-даа чарлаттынмаан, аңаа-ла алышкылар аразында бижиттинмээн дүрүм ышкаш апарган чурум. Ооң тывынгыр, хөй чылдыг байлак дуржулгазы эвес болза, Данилдиң комбайны та кайы хире аңаа туруп келир турган. Фатей ону шынап-ла дүъш четпээнде эдикчи мастерлер-биле демнежип тургаш, белен тывылбас кезекти ыяк эдип каан, бодунуң херээниң ёзулуг «доктору».

... Сураглыг Мерген хем-биле атташ сүт-бараан фермазының үстүү чарыында шагда чурт турган чер бар. Ону Долгановка деп адаар турган. Ол үениң-биле шору сууржугаш. Чогум-на ооң амгы артып калган чурттакчыларының бирээзи Долгановтарның чаа салгалының улуг назылыы Гаврил Петрович Каа-Хемниң Көк-Хаакта пенсионер болуп чурттавышаан. Ол чоок-кавыга сураглыг, уктуг дарган ирейниң кадыы кара ажылга каңналган, назы-харының узааны ону шүүттүгзүндүрбээн хевээр. Ылап дээш кадырып каан аът дагазының ээжектерин дээштир адыштаптар—ооң аныяанда ындыг мөге-шыыраан дөрт оглу дөзеп алган. Долганов алышкыларны көк-хаакчылар «тутса—мөге, турза— узун» дижип, бир-ле дугаарында ажыл-ишке оларның эрес-кежээзиниң дугайын ынчаар чугаалажыр.

Дайын-чаалыг 1943 чыл. 14 харлыг Фатей ынчаардагы Көк-Хаактың Ворошилов аттыг колхозунуң ажыл кылыр кижилериниң чиирин дуглап, кежээ-шоваазы-биле чуртташтарын магадаткан. Кадыг-дошкун дайын-халап чер бөмбүрзээниң кайы-даа булуңунга бачыттыг уржуун таварыштырган. Ол хайлыг уржуктарны эдип алырының чымыштыг чылдарының бирээзи— 1947 чылда Сарыг-Сеп МТС-зинче Гаврил ирей улуг оглу Фатейни аъткарган.

... Шак ынчалдыр, 1948 чылдан бо хүннерге чедир Фатей Гаврилович механизаторнуң хүндүлүг хүлээлгезин күүседип келген. Кандыг тракторга олурбаан, кандыг комбайн башкарбаан дээр! Чүгле ол чааскаан безин та чеже гачерниң тараазын тарып өстүрүп, чеже тонналы урган чүве!

— Та чүге ындыг болган чүве, мээң дуңмаларымдан баштай-ла меңден бичези, Данил эвес, оон биче Боря техникага хандыкшылдыгымны дөзеп алган болгай—деп, дүъштеки чапсар үезинде Данилдиң комбайнынга коробка салып тура, Фатей Гаврилович меңээ сүт-тывалап хөөрей-дир.

— Караам кара эвес дээрден башка тыва кижи ышкажыл мен, ынчанмайн канчаар.— дигеш, мээң кайгаанымның чалбыыжын өжүре тыртып кааш,— корреспондентилерниң сонуургаар-ла айтырыглары каш, чеже дээн янзылыг состер болур. Мен силерге амыдыралдан солун чижек чугаалаайн шиңме? Ол солун болгай — дей-дир.

... Ол таварылга каш чыл бурунгаар Саргалга кыжын болган. Фатей дузалакчызы болуп турган Бористи эдертипкеш, саваң сөөртүр дээш суурдан тракторлуг чортуп үнген. Ол арзы база херии, үнгени база орай болгаш, алышкылар колхозтуң хову турлаанга чүгле чедип кээп хонар ужурга таварышкан. Турлаг ээнзиргей, таңныыл ирейниң бажыңынга хонган.

Даң бажында шапакта саваңныг тракторунуң чанынга келгеш, Фатей хөделдирер дээн — бус-даа бурт дивес. Эң-не коргунчуг чүве—радиатордан суг төктүнмээн болган. Дегийт-ле адаанда суг төгер ээриилдиг аасты суйбаан— олчаан, Боризин кый дээп.

— Сугну чүге төкпээн сен?

— Мен сени төкпен деп бодаан мен.

— «Сени, сени» деп алган!— деп хейде-ле кылыы хайынгаш, дуңмазынга хыйланып, Фатей тракторун хөделдирериң оралдашкан. Удавааңда хөделдирикчиниң чаргыраашдаап-шимээни чаңгыланып үнген. «Чара тепкен хоолайлардан кажан-на суг саагайны боор ирги?» —деп, Фатей дескиндир базып турган. Хуулгаазын чүве кайын турар — удатган чок радиаторнуң дежик черлеринден суг дөгере төктүп калган.

— Че, ол-дур! Аамай болурга мындыг кончуг,— дигеш, чанында турган дуңмазын бир шагаайтаан. Демгизи шүжүлевишаан:

— Кезээде-ле мен буруулуг ыйнаан, харын! Бодуң ындыг кончуг кижи чүге сагындырбаан сен?—деп, удурланза-даа акызы каткан хөм дег адыжы-биле ам база катап доңан чаактарга дарс кылырыйна деп сезингеш, аткаар баскан.

Караның чажы бүлдейген дуңмазының чалданып чыткаының эскерип кааш, Фатей баары ажып кылынган: «Угаан кирбээн багай эрни хей-ле канчаарым ол! Ооң оозу-ла чоп—мээ бир дугаарыңда буруулуг-дур мен» кылдыр чазыгып боданган.

Узун, шала хертейип алгаш кылаштаар, бедиң думчуктуг Фатей Гаврилович папирозун ызырыпкаш, дүлгүүр-биле ээриил дыңзыда каапкаш, менче көрнүп келирге, хүлүмзүрүг ооң кызыл шырайын шыва алы берген болду. Ол чугаазын таакпы кылсып ап чыда доп-чу доосту:

— Ынчан бис ийи алышкы хүнзедир түреэн бис. Кежээмун-не өске радиатор салып алгаш, Көк-Хаакче бедып келдивис. Ол төөгү чүгле бис ийиге эвес, харын дөртелдиривиске хөй тайылбыр херек чок урок болган ийин. — Оон улуг тынгаш, папирозунуң ыжын үрдүнмүшаан бистиң чанывыска долгандыр тургулаан дуңмаларынче көрүнгеш: — А Боряның ынчан-на характерлиин билип каан мен. Ажынган уум-биле мону мен буруудадып, оон-даа дора аажылап болур турдум. А бо дээрге ол бүгүнү биле-тура чөвүн дорт сөглээриңден чалданмаан...

Борис. Дөрт алышкыда трактор, комбайн, көдээ ажыл-агыйның өске машина-техниказын, оларны башкарарын кандыг-даа тускай өөредилге чокка чедип алган кижи чаңгыс ол. Бо чылын Борис Гаврилович өске Долгановтар-биле бир дөмей 500 га черниң тараазын ажаап алырын хүлээнип, 750 тонна тарааны колхоз шаңынга урар, 200 кг кывар-чаар материалды камнап алырын хүлээнгеш, сезон дургузунда чаңгыс-даа үрелиишкинге таваржып, тура дүшпейн ажылдап келген. Дүжүт ажаалдазының түлүк үезинде комбайнерлерниң аразынга чарыштың каш дакпыр тиилекчизи болган. Ам бо хүннерде ооң комбайнында 8 сыдыс чайнай берген — сөглээн сөс, керткен ыяш — хүлээлге ажыр күүсеттинген: 880 тонна ажыг тараа бастыртынган.

. Данил. Алышкыларның улуундан бичезиниң характери өскелеринден чымчак. Чугаалаарда безин ол аарышкылыг апаар чүве дег оожум. Ындыг хирезинде ажылдап турда аваангыр-туттунгуру кымдан-даа ажыг. Данилдиң бо чылгы комбайны шала эрги болгаш удаа-дараа туруп алыр турган. Ынчалза-даа өскелери ону катбайн келгениниң ачызында, ол Бористиң соон ызырты келген— амгы үеде ол 671 тонназы бастырган, хүлээлгени күүседири барыктыг. Эрес-кежээ Данилдиң социалистиг чарышка кыйгырган кижизи безин республиканың алдарлыг механизатору А. К. Дресвянников, ону ол ашкан.

Константин. Гаврил Петровичиниң хеймер оглун хоомай дээри берге. Ооң чарыш салган кижизи Көк-Хаактың хоочун комбайнерлериниң бирээзи А. И. Филатов болгай. Ол ону база-ла мурнап чоруп турар.

1967 чылдан бээр Долгановтарның улуу— Фатей Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору болу берген. Ооң делгем хөрээн дөрт күш-ажылчы медаль каастап чоруур. Бодунуң дуңмаларының дугайын ол тыртымы состер-биле мынча дээр:

—Ажылга чаа чаажыгып чоруур мал дег эрлер-дир ийин. Ортун дуңмам Бористи бодумнуң ынак мергежилимге өөредип алгаш, оон сөөлүнделерин мен-даа техникага чаңчыктырбаан мен. Боттары муңгаңнан улус чүве. Ынчангаш оларның үезинде өөренип-даа, ажылдаары-даа чиик болу берген.

Юбилейлиг чылдың бедик дүжүдүн ажаап алырын доозуп турар ажыл-агыйларның бирээзи— Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозта ажаап алышкынның шалыпчылары Долганов алышкылар мындыг тура-соруктуг кижилер-дир.

О. НАМЧЫЛАК.

ЧУРУКТА: (солагай таладан он талаже) **ДАНИЛ, ФАТЕЙ, БОРИС, КОНСТАНТИН ДОЛГАНОВ** алышкылар.

А. ШЕДЕНКОНУҢ фотолары.

ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ АРГАЛАРЫ БАР

Совет Эвилелиниң чартык чүс чыл болур улуг байырлалын күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле уткуп, 1972 чылдың планныг даалгаларын болгаш юбилейге уткуштур алган хүлээлгелерни күүседир дээш «Кызыл тудуг» эргелелдиң хөй националдыг коллективи кужениишкиннииг ажылдап турар. Эргелел бодунуң күжү-биле сес айларда тудуг-монтаж ажылдарын кылырының планын 104 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 111,5 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге бүгү көргүзүглер экижээн, а күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилериниң темпизи 34,5 хуу улгаткан. Ол чүнү херечилеп турарыл дээрге, эргелелдиң удуртулгазы-даа, ортумак звенонуң кадрлары, ажылчыннар-даа күш-ажылды таарымчалыг организастаарынче, тудугга механизмнерни ажыглаарынче кичээнгейни күштелдиргениниң херечизи-дир.

Бо чылын бистиң айыяк республикавыстың найысылалынга Радио бажыңы, садыгчу комплекизи, 280 уруг турар сад, эмнелге комплекизи чергелиг улуг тудугларны бистиң тудугжуларывыс ажыглаалга киириишкен. 100 квартиралыг бажыңнарже кызылчылар кожуп кирген. Ээлчегде — 12 кварталда № 3 болгаш № 6 бажыңнар туруп турар. Ол-ла кварталда сөөлгү бажыңнарның тудуунда дашчыларның, бызаңчыларның бригадаларын мөөңнээн.

. Тудугнуң хуусаазын кызырарынче, ооң шынарын экижидеринче, иштики куралаывырларны улам долу ажыглаарынче улуг кичээнгей салырын партияның XXIV съезди бистерден, тудугжу кадрлардан негээн болгай.

«Кызыл тудуг» эргелелинде 12 бригаданың аразында чарышты калбарткан. Ашаа Ф. Фокинниң удуртканы бот-орулга-чарылгалыг бригадазы удаа-дараа бирги черни ээлеп [illegible]

Участоктардан үшкү участок (начальниги В. Рязанов) тудуг-монтаж ажылдарының планын ай санында чедиишкинниг күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Ажыл-ишчи бедик көргүзүглерниң үндезини чүдел? Күш-ажылды таарымчалыг организастаарынче кичээнгей күштелген. Бригадаларның материал-техниктиг хандырылгазын төпчүткен чагыг ёзугаар боттандырып, ажылды неделя, ховук аайы-биле планнап турар. Неделя бүрүзүнде ажылды түңнеп, аңаа инженер-техниктиг ажылдакчыларны планеркаларга калбаа-биле киириштирип турар. Партия организациязының талазындан хандырылганы чогумчалыг болдурары дээш контроль шыңгыыраан.

Сөөлгү үеде кол техниканы, ажылчын күжүн болгаш материалдарны ажыглалга киирер объектилерже мөөңнеп турар апарган. Ол чорук чарышты-даа улам дээптиг болдурар, ажылдың шынарын экижидеринге идиглиг. Ол ышкаш аккорд-шаңналдыг ажыл төлевиринче тудугжуларны шилчиткенинден бригадаларда темп бедип эгелээн. Ажылдың хуусаазы, шынары дээш харысалганы ол бедиткени билдингир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери эң чугула сорулгаларның бирээзи. Тудуг ажылдарын механизастааның деңнели мурнукузундан бедээн. Бо чылын шенектелчек чаданы ажыглап эгелээн бис. Ооң ачызында туйбу салыкчыларының темпизи дүргедээн.

Бригадаларның ажылының түңнелин үндүргеш, ниити байдалды калбак активке таныштырып турар. Ол чорук күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидеринге дыка идиглиг боор турар. Прогул кылган, чурум үрээн ажылчынны аккорд-шаңналдыг төлевирге киирбес кылдыр доктааткан. [illegible] деп эгезинде чугаалаан болгай мен. Ынчалза-даа ол эки херекти улам ханыладып, бүгү бригадаларның чагыын айыткан хуусаазында ассортимент аайы-биле күүседири чугула. Амдызында материалдар үзүктелир чүүлдер бола тургулаар-дыр. Ылаңгыя материалдарны комплект аайы-биле четчелээринче кичээнгей салыр херек. Ол бодалды бистиң бригаданың чижээ-биле бадыткаайн. 12-ги кварталда 120 квартиралыг бажыңның чартыын тудуп турар бис. Бажың иштин өрээлдээр гипсошлак ханаларны комплектилевейн эккеп турганындан тудугну үе-чадалап комплекстиг арга-биле кылыр арга чок болуп турдувус. Туйбуга чагыг база долу күүсеттинмес таварылгалар кайы хөй. Июль, август айларда — ажылдаарынга тергиин таарымчалыг үеде туйбу чогундан аваа туруушкуннарга таваржып турдувус.

Бригадалар колдуунда-ла шуптузу комплекстиг апарганда кадрларның чаа-чаа мергежилдерин шиңгээдип алырынче кичээнгейни күштелдирери чугула болгай. Ам үеде бисте каңнакчылар чедишпезинден демир-бетон конструкцияларны монтажтаары неделя-неделязы-биле саадап турар. Оларның келирин манап турда үе эртип турар-дыр. Участок бүрүзүнде чүгле бир-бир каңнакчы бар. Ол дээрге кончуг эвээш.

Ажылды организастаарын улам сайзыраңгайжыдып, кол тудуг ажылдарын кылып тура үүрмек ажылдарны комплекстиг арга-биле хары утда чорудары кедилиг. Ылаңгыя канализация, чылыдылга системаларын монтажтаарын чер ажылдарын кылып турар үеде-ле эгелезе кандыгыл? Хаазын салып каан каът бүрүзүнге бүгү ажылды хары утда кылыр болза, тудугнуң хуусаазы кызырлыр ийик.

Каът-каът бажыңнар ту- [illegible] тиже шилчидиптер чүүлдер бо-ла тургулаар. А кран аваа туруушкун кылыр. Ону ийи ээлчегде ажылдап турган кылдыр парладап, механизация эргелелинге төлевир киирип турар.

Материалдарның шынарының стандартка дүүшпейн турарын биживес аргам чок. Демги-ле гипсошлак ханаларывыс комплектилевээнинден аңгыда чөлбегер—дески эвес болгулаар. Оларны тудуг шөлүнге чонуп, аай-дедир тудуп, монтажтаар ужурга база таваржыр боор-дур. Дээвиир плиталарының шынары база ындыг.

Чада марштарын монтажтаарынга таарымча чок кылып турары элдептиг. Чада марыжы аар конструкция. Ооң монтажтаар дээрбээн чүгле ийи ийинде кылып каан. Ону чүдүрүп эккелген машинадан дүжүрүп алырынга таарымчалыг. Чогум монтажтаарда ол аар чаданы сывырындак демирлер-биле шарып алгаш, өрү көдүрер-дир бис. Хөй күш, үе аңаа үнүп турар. Техниканың айыыл чок чоруунуң дүрүмүнге ындыг ажыл канчап-даа таарышпазы билдингир. Ужуру болза, ындыг чада марыжының монтажтаар дээрбектери ийинге эвес, а кырынга болур ужурлуг. Ийи эвес, 4 дээрбек турар. Үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады ук айтырыгны өөренип көөр үе келген.

База бир айтырыг. Тудуг объектилериниң чанында хөй материалдар, инструментилер чыдар болгай. Оларның камгалалын экижидериниң хемчээн алыр херек. Материалдар, чепсек-херекселдер читкен таварылганы онзалап көргеш, ындыг чүүлдерни болдурбазының шыңгыы хемчээн алыры чугула. Таңныылдардан негелдени күштелдирери негеттинип турар.

Темпини болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чамдык куралавырлары ындыг-дыр. Соругдавыс [illegible]

Д. ЧҮЛДҮМ-ООЛ, дашчы.

ССР Эвилелиниң 50 чылынга уткуштур

ЧУГУЛА ҮЕ-ЧАДА

Бүгү улустуң байырлалының — ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылының бүдүүзүнде делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң тургустунганының болгаш быжыкканының оруунга болган чугула төөгүлүг үелер каракка көстүп келир-дир. Хостуг болгаш бүрүн эргелерлиг совет республикаларның тургустунган үезиниң алдарлыг болууушкуннарының аразында Закавказ Социалистиг Федеративтиг Совет Республиканың (ЗСФСР) тургустунганы алдарлыг черни ээлеп турар.

Ол болза деңэргелиг болгаш хамаарышпас совет республикаларның эки тура күрүне эвилелин тургузарының үнелиг дуржулгазы болган. Закавказьениң ажылчы чоннарының интернационалчы чаңгыс эвиниң эрге-ажыктарының негелдези оларның национал күрүне бүрүн эргелери-биле, совет федерацияның принциптеринге тургустунган улуг күрүнениң артыкшылдыг күштери закавказ улустарның национал күрүнелерин тургузарының сорулгалары-биле таарымчалыг холбашкан.

Закавказ федерациязы болза совет республикаларның аразында харылзаа-холбааларның чаа хевири болур. Хамаарышпас республикаларны каттыштырганының эвилелчи федерациязының идеязы Совет күрүне тургузуушкунунуң практиказынга эң-не баштай бөрта боттанган. Закавказьеде национал тургузуушкуннуң дуржулгазы федерация дугайында марксисчи-ленинчи өөредигни [illegible] заалары үрелген. Закавказьени ажыл-агый талазы-биле башкаландырар болгаш үүрмектеп хаандектээр дээш контрреволюстуг партияларның чорудуп турган политиказы улустарны хожудаңгай, хагдынчак чорукче чыгап, национал өжээннешкек чорукту өөскүдеринге таарымчалыг байдалды тургускан.

Ынчангаш Азербайджанга, Арменияга болгаш Грузияга Совет эрге-чагырганың тургустунганының соонда оларның политиктиг болгаш ажыл-агый күжениишкиннерин каттыштыгарының соңгаарлаттынмас сорулгазы туруп келген. Бот-боттарының экономиктиг болгаш шериг деткимчези чокка, политиктиг болгаш ажыл-агыйның сырый кады ажылдажылгазы чокка Закавказье республикаларының чаңгызы-даа туруп шыдавас турганы тодаргай.

Закавказье республикаларның ажыл-агый каттыжыышкынын В. И. Ленин мырыңай эргежок чугула деп санаан, бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезинге дузалаар чаңгыс аай ажыл-агый төвүн тургузар дугайында сагыш салып турган. Закавказ республикаларның ажыл-агый каттыштырылгазының ленинчи идеязы ажылчы чоннуң калбак массаларының деткимчезин алган. 1921 чылдың июльдуң эгезинде РКП(б) ТК-ның Кавбюрозунуң Пленуму «удур-дедир бүзүрешпестиң хоралыг артыышкыннарын узуткаарын», грузин, армян, азербайджан болгаш орус ажылчыннар биле тараачын- [illegible] рый эвилели буржуазия үезинде көзүлбээн болгаш буржуаз тургузугга болдунмас национал делегейниң үлегерин тургузар деп быжыг бүзүрелди илереткен». (Чогаалдарының долу чыындызы, т. 43, арын 198).

Закавказ республикаларның федеративтиг каттыжылгазының эргежок чугулазы даштыкы политиктиг байдалдар-биле база болдунган. Империалистер Грузия биле Арменияны боттарының быжыгланыр чери кылырынче чүткүп, Бакунуң нефтилиг черлерин эжелеп алырын планнап турган. Национал өжээннешкек чоруктуң артыышкыннарының бары, бот-боттарынга бүзүрешпес чорук федерацияны тургузарынга шаптыктап турган. Республикаларның федеративтиг каттыжыышкынынга удур ынчан национал-уклонистер туржуп турган. Закавказьениң партия организациялары Г. К. Орджоникидзе, С. М. Киров, Н. Н. Нариманов, А. Ф. Мясников, Т. Д. Орахелашвили, Г. М. Мусабеков, А. Г. Караев болгаш өскелериниң-даа удуртулгазы-биле национал-уклонистерни сойгалаарының шудургу демиселин калбарткан.

Федерацияны тургузар дугайында айтырыгны партия, профэвилел болгаш комсомол хуралдарынга, ажылчыннар, тараачыннар болгаш кызылшериг депутаттарының Советтеринге, ажылчы чоннарның массалыг митингилеринге чугаалашкан. Тифлистиң коммунистериниң ийи муң [illegible] кавказ республикаларның федерациязы шуут эргежок чугула болгаш принципиалдыг шын деп хүлээп көрген. Ооң-биле кады далажыр чорукту болдурбазын ТК сагындырган, ол айтырыгны парторганизацияларга, ылаңгыя ажылчын болгаш тараачын массаларның ортузунга калбаа-биле чугаалажырын сүмелээн.

Компартияларның съездилери, Закавказье республикаларының Советтериниң съездилери федеративтиг каттыжарының эргежок чугулазын чаңгыс үн-биле бадыткаан. 1922 чылдың февральда Закавказьениң коммунистиг организацияларының бирги съездизи закавказ республикаларның федерациязын тургузар дугайында саналды чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп санаан. 1922 чылдың март 12-де Тифлиске Азербайджан ССР-ниң, Армян ССР-ниң болгаш Грузин ССР-ниң Төп күүскомнарының бүрүн эргелиг конференциязынга Закавказье республикаларының федеративтиг эвилелин тургузар дугайында керээге ат салдынган. Эвилелдиң дээди органы республика бүрүзүнден соңгуттурган төлээлекчилерниң бүрүн эргелиг конференциязы болур деп чарлаан.

Федеративтиг эвилел Закавказьениң совет республикаларының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, улустарның акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазын быжыгарынга улуг рольду ойнаан. Ынчалза-даа закавказ респуб- [illegible]

КӨДЭЭНИҢ ИШЧИЛЕРИНДЕ

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООЗУЛГАН

«УТКА 25 чыл» совхозтуң Арыг-Үзүү салбырының коммунист М. Чаш-оолга удурткан № 1 хойжу бригада хойнуң тарын боозадылгазын организастыг доосаан. [illegible]

Т. ОЧУР-ООЛ.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы болгаш Көк-Чыраа салбырларында 4970 ажыг [illegible] тинген. Оон иштинде дорт кестиргени 3350 гектар. Га бүрүзүнден-не 12,6 центнер дүжүт ап турар. [illegible]

* * *

[illegible]

О. ТАВАА.

БАРЛЫК УНУНДА

[illegible]

М. ДЫЛАЙ.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУУНУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

СЭКП-нин XXIV съездизиниң даштыкы политика талазы-биле шиитпирлерин боттандырар талазы-биле бистиң чедиишкиннеривис Совет Эвилелиниң күчү-шыдалының өскениниң, делегей аренazында күштерниң деңзигүүрүнүң социализмниң талазынче чайгылганының түңнели болган.

Стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар талазы-биле дугуржулга кылыр деп АКШ биле чөпшээрежирде бистиң партиявыс бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң эрге-ажыктарын кандыг-даа халдаашкыннардан чогуур камгалалын хандырарының эргежок чугулазын база көрүп турар деп, М. А. Суслов чугаалаан. СЭКП ТК-ның партияның XXIV съездизинге Отчёт илеткелинде чугаалааны болза: «Улустуң тургускан бүгү чүүлдерин идегелдии-биле камгалаар ужурлуг. Совет күрүнени быжыглаары — ол дээрге оон **Чепсектиг Күштерин** быжыглаар, бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын бүгү хемчег-биле бедидери дээни ол-дур. Ынчангаш бистер амдызында оожургал чок үеде чурттап турар болганывыста, ол эң чугула сорулгаларның бирээзи боор артар!».

Бистер ол дугайын чүге сагындырар силер дээр болза, делегейде дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырарын, чепсеглениишкинни эндере бүдүрерин ургулчулээрин күзээр, чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаарының, бүгү улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының айтырыгларын шиитпирлээринге бүгү таланың шаптыктаашкыннарын кылырынче чүткүп турар улуг салдарлыг милитаристиг күштер делегейде, оон иштинде АКШ-та-даа бар боор турар-дыр.

Стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле моон-даа соңгаарты чугаалажыышкыннар үезинде Совет Эвилели-биле «күш дегээриниң» аргазы-биле чугаалажып болурунуң дугайында боттарын оожуктуруп турар кижилер ханызы-биле чазып турарын доп чугаалаары эргежок чугула. Ындыг кижилер боттуг чорукту шуут-ла медереп билбейн турарлар. Совет Эвилели талаларның дең чергелиг айыыл чок чоруунуң принцивин канчаар-даа үрээр чорукту болдурбас.

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары Ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында Керээни күштүг кылдыр бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга сүмелээн түңнелди чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Санал бээри эгелээн. Индирде — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары **В. В. Гришин**.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында керээни база стратегтиг шабар халдаашкыннарның чепсектерин кызыгаарлаар дугайында Түр дугуржулганы, Москвага 1972 чылдың майда бедик деңнелге эрткен чугаалажыышкыннар үезинде ат салган өске-даа документилерни Москваның ажылчы чону, база-ла бүгү совет кижилер дег, изии-биле чүүлдүгзүнүп, деткип тур деп, В. В. Гришин чугаалаан.

Ук керээни болгаш Түр дугуржулганы чарганы — хамыктың мурнунда бистиң Совет күрүневистиң тайбыңга ынак даштыкы политиказының түңнели, улуг чедиишкини ол, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы тайбың дээш демиселдиң программазын херек кырында боттандырарынга киирген улуг салыышкын ол.

Дээди деңнелге совет-америк чугаалажыышкыннарның үезинде ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээге ат салган. Тайбыңны болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаарынче, бистиң чуртувуста коммунистиг тургузуушкунга, тайбыңның, социализмниң күштерин улам быжыктыр каттыштырарынга таарымчалыг байдалдарны делегейге тургузарынче угланган бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитединиң могаг чок, быжыг туруштуг ажыл-чорудулгазының ачызында ол чугаалажыышкыннар чедиишкиниг болган деп үнелээр ужурлуг бис.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы **А. А. Гречкога** сөс берген.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээ ССРЭ биле АКШ-тың ракетага удур камгалалының чепсек-херекселдериниң саны талазы-биле улуг эвес хемчээлдиг кылдыр тургузар деп көрген болгаш ол чепсек-херекселдерни өске күрүнелерге шилчидип бээрин ийикпе оларны боттарының чурттарының национал-девискээриниң дашкаар черлерге тургузарын хоруур деп айыткан. Ооң-биле чергелештир ук керээ чуртту ракета-ядролуг чепсектиг согуушкуннардан камгалаарының айтырыгларын шиитпирлээринче угланган шинчилел болгаш шенелде ажылдарын чорударын кандыг-бир хемчээлдии-биле кызыгаарлаар дивейн турар. Ындыг болганда, ол керээ ракетага удур камгалалдың чепсек-херекселдерин улам ыңай көвүдедирин шеглеп, шабар халдаашкынның болгаш камгалалдың ракета-ядролуг чепсээн бүдүрер маргылдааның өөскүүрүн чавырып турар.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээ кызыгаарлаашкыннарның дең негелделиг болур принцивинге үндезилеттинген болгаш талаларның кайызынга-даа шериг талазы-биле кандыг-бир артык эрге тывыспас деп, А. А. Гречко чугаалаан.

Делегейде дүшкүүрлүг байдалды кошкадыр талазы-биле СЭКП ТК-ның, Совет чазактың кылган даштыкы политиктиг базымнарын, ракетага удур камгалал дугайында АКШ-биле чарган керээни бүрүн деткип тур бис деп, А. А. Гречко медеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, УССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **И. С. Грушецкий** санал берген.

Стратегтиг чепсектерни эндере бүдүрериниң херек кырында кызыгаарлаарын айыткан дугуржулгалар ССРЭ биле АКШ ышкаш күчүлүг ийи күрүнениң аразында харылзааларның төөгүзүнде эң баштай чедип алдынган-дыр. Делегей байдалын экижидеринге, бүгү-ниити тайбыңны тургузарынга ол чугула фактор болур.

Бөгүн бистиң чугаалажып турар документилеривис болуушкуннарны тайбыңның хереэнге таарымчалыг чаагай угланыышкынныг кылдыр улам хөгжүдериниң чаа-чаа перспективаларын ажыдып берип турар. Оларны тайбыңга ынак хөй-ниити шын билип турар. Оларны совет улус, ооң-биле кады совет Украинаның ажылчы чону база изии-биле чүүлдүгзүнүп тур деп, И. С. Грушецкий чугаалаан.

Дээди деңнелге совет-америк чугаалажыышкыннарның чедиишкиннери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы совет даштыкы политиканың кол угланыышкынының шынныын бадыткап турар деп, Ивановонуң пөстаавы аргыыр, Балашов аттыг фабриказының аргыкчызы **З. П. Пухова** санал бергеш чугаалаан.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээни болгаш шабар халдаашкыннарның стратегтиг чепсеглениишкиннерин кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында Түр дугуржулганы ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чарганы совет, америк улустарның эрге-ажыктарынга, бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга-даа база дүгжүп турар деп, СЭКП-ниң Татар обкомунуң бирги секретары **Ф. А. Табеев** чугаалаан.

Санал бериишкиннериниң түңнелинде **Н. В. Подгорный** чүве чугаалаан.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн доозуп турар-дыр бис. Ук керээге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев болгаш АКШ-тың президентизи Р. Никсон Москвага 1972 чылдың май 26-да ат салган.

Ук керээ, Түр дугуржулга дең хемчээлдии-биле айыыл чок чорукту хандырарының болгаш шериг талазы-биле чаңгыс таланы артык эргелерлиг болдурбазының принцивин сагаанда — делегейниң эң улуг ийи күрүнезиниң ракета-ядролуг чепсээниң эң күштүг үрегдээшкин кылыр хевирлериниң санының кызыгаарлаашкыннарын доктаадып турар деп, ук керээ биле Түр дугуржулганың ужурун доп-чулап көргүскеш, чугаалаан болур.

Чардынган дугуржулгалар оон өске чурттарга кандыг-даа каражаны таварыштырбас, оларның эрге-ажыктарын кызавас. Харын-даа, дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарынга боттуг дузаны чедирип, стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле улам ыңай чугаалажыышкыннар чорударынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербишаан, олар тайбыңны болгаш бүгү улустарның айыыл чок чоруун хандырарының хереэнге улуг салыышкынны киирип турар.

Ракета-ядролуг чепсек дайынны болу бээр айыылды болдурбазын, делегей байдалын экижидерин бодааш, хөй-хөй чурттар-биле дем каттыштырып тургаш, Совет күрүнениң саналдааны ёзугаар өске-даа хемчеглерни алганы-биле чергелештир көөр болза, стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында дугуржулганың ужур-дузазы улам тодаргай билдинер.

Ону барымдаалааш мооң мурнунда чарган керээ, дугуржулгалар болза: ядролуг чепсекти таратпас дугайында керээ; агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга шенелделер кылырын хоруур дугайында керээ; массалыг узуткаашкын чепсээн далайларның болгаш океаннарның дүвүнге кадагалап тургузарын хоруур дугайында керээ; орбитаже ядролуг чепсек чүдүрген космос объектилерин салып үндүрбес дугайында дугуржулга болгай. Биологтуг чепсекти хоруур болгаш узуткаар дугайында дугуржулганың хүлээп алдынганы, ол ышкаш ядролуг чепсек дайынны тыпты бээр айыылды эвээжедир талазы-биле хемчеглер дугайында совет-америк дугуржулганың эрткен чылын чардынганы база-ла ол чаагай сорулгаларга бараан боор турар.

Делегей харылзааларынга күш ажыглавазының болгаш ядролуг чепсекти ажытлаарын мөңге хоруур дугайында айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының ам эртип турар сессиязынга Совет Эвилелиниң тургусканы тайбыңның хереэнге база чугула ужур-дузалыг.

Бистиң партиявыс, Совет күрүне чепсеглениишкинни дүжүрериниң чугула айтырыгларының талазы-биле дугуржулгалар чарарынга холбашкан айтырыгларны чугаалажып көөрде, чогуур чугаалажыышкыннарны чорударда, ол айтырыгларның шуптузунга хамаарышкан бүгү талалыг, ыяк быжырымчалыг ажылдарны кылып, хүлээп алыр шиитпирлерниң алызында кандыг түңнелдерлиг болган туруп болурун ылап өөренип көрүп турар. Ындыг болур-даа ужурлуг. Чугааның ужуру болза улуска эң үнелиг болгаш чугула айтырыгның — чурттуң айыыл чок чоруун бүзүрелдиг хандырарының дугайында боор турар-ла болгай. Ындыг ажылдарга делегей политиказында хөй янзы хевирлиг факторларны кичээнгейлиг барымдаалаары, империализмниң дайынзырак чимзениишкиннеринге хамаарыштыр бедик серемчилелдиг болуру черле эргежок чугула. Империалистиг бөлүктер, ылаңгыя оларның шериг-үлетпүр комплекизи-биле сырый холбаалыглары шериг чепсеглениишкиннерин кызырыксавас, чепсеглениишкинни дүжүрер айтырыгларның талазы-биле дугуржулга чедип алырынга чүүл-бүрү шаптыктарны таварыштырып, чарган дугуржулгаларны херек кырында боттандырарынга бергелерни таварыштырарын оралдажып турар деп чүве чажыт эвес-ле болгай деп, Н. В. Подгорный чугаалаан.

Империализмниң дайынзырак политиказынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны берип, делегейге чорудар ажылдарынга аңгы талазы-биле ылап шын туруштарны ээлеп тургаш, Совет Эвилели ленинчи даштыкы политиктиг угланыышкынны амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар. Ол угланыышкын бистиң партиявыстың XXIV съездизиниң шиитпирлеринде, ооң ажылдап кылганы тайбыңның программазында база катап илергейлеттинген.

Улустар аразының керээ бүрүзүн талалар ак сеткилдиг, хажык чок сагып турар болза-ла, ол керээ күштүг болур дээрзи билдингир болгай деп, Н. В. Подгорный оон ыңай чугаалаан. Күрүнелер аразында харылзааларга үндезин болур ол принципти ССРЭ кезээде барымдаалап келген. Совет Эвилели стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар дугайында керээни болгаш Түр дугуржулганы боттандырарынга хамаарыштыр ол принциптерни шыңгыы барымдаалап, удуртулга болдурар. Каттышкан Штаттар ону база ынчалдыр удуртулга болдурар деп идегеп турар бис.

Ракета-ядролуг чепсеглениишкиннерни шеглээр талазы-биле херек кырында эң баштай кылган базымнарны Американың Каттышкан Штаттары-биле бистиң харылзааларывыска херек кырында боттандырып кирериниң, таарымчалыг базымының бирээзи кылдыр бүзүрелдиг санап болур. Ол базым тайбың кожа-хелбээ доңуннаашкынның улуг чедиишкини боор турар. Олар делегей байдалынга ниитизи-биле чаагай салдарлыг боор шыдаар. Бүгү күрүнелерниң улустарының боттуг негелделеринге ол дүгжүр.

Дайын айыылын чайладыры, чепсеглениишкинни дүжүрери — Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының даштыкы-политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарының бирээзи болгай. Ол чижектиг чугула айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле идепкейлиг күжениишкиннер тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының хереэнге тодаргай, чугула түңнелдерлиг болурунга чедирип келген, чедирип-даа турар. Стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаар дугайында ССРЭ биле АКШ-ның аразынга чарган керээни, Түр дугуржулганы совет, америк улустар чогум-на оон ужурунда чүүлдүг деп көрүп, делегейниң хөй-ниитизи калбаа-биле деткип турар.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразынга 1972 чылдың май 26-да чарган керээни күштүг болдуруп бадылаар саналды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң, Националдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялары ол саналды чугаалашкаш, чүүлдүг деп көрген болгаш керээни күштүг болдуруп бадылаарын чаңгыс эп-сеткилдиг саналдаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга санал бергеннерниң шуптузу ол саналды деткээн.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында керээни АКШ-тың сенады чүүлдүг деп көрген болгаш керээни күштүг болдуруп бадылаарының бижиинге президент Р. Никсонуң ат салганы-биле ону Каттышкан Штаттарның талазындан күштүг болдуруп бадылаары доозулган деп, ук хуралга болган илеткелде чугаалаан.

Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында Чарлыкты хүлээп алырын Н. В. Подгорный саналдаан.

Н. В. Подгорный ук Чарлыкты номчуп дыңнаткан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери Чарлыкты бир үн-биле бадылаан. Ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразында керээни күштүг болдуруп бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыынга, күштүг болдуруп бадылаарының бижиинге Н. В. Подгорный ат салган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары **Б. Н. Пономарёв**, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат **Ю. В. Андропов**, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Националдар Совединиң Даргазы **Я. С. Насриддинова**, ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы **Л. Н. Смирнов** киришкен.

Стратегтиг шабар халдаашкыннарның чепсеглениишкиннерин кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразынга 1972 чылдың май 26-да чарган Түр дугуржулганы совет тала хүлээп алган дугайында дыңнадыгга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный база ол хүн ат салган.

(СЭТА).

1922 чылдың декабрь 10-да Бакуга ажыттынган Советтерниң бирги закавказ съездизи Закавказьениң Совет Социалистиг Республикаларының Федеративтиг эвилелин Закавказтың Социалистиг Федеративтиг Совет Республиказы кылдыр эде тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган болгаш ооң Конституциязын бадылаан. Закавказьениң совет республикаларын каттыштырарын ол съезд доосkан.

1922 чылдың декабрь 30-де болган Советтерниң I Бүгү-Эвилел съездизинге закавказ совет республикалар ССР Эвилелинче ЗСФСР-ни дамчыштыр кирген. ЗСФСР-ниң тургустунганы Закавказьениң улустарының амыдыралынга чугула төөгүлүг болуушкун, ленинчи национал политиканың улуг тиилелгези болган. Закавказьениң совет республикаларының экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге ол улуг ролюн ойнаан. ЗСФСР-ниң туруп келген чылдарында азербайджан, армян болгаш грузин социалистиг нациялар хевирлеттинген. Акы-дунма найырал болгаш оларның сырый кады ажылдажылгазы Закавказьениң улустарының национал культураларының удур-дедир байыжарынга дузалаан.

* * *

Социализмниң тиилээни-биле, социал-политиктиг, экономика болгаш угаан-бодал амыдыралының бүгү талаларынга социалистиг нацияларның сырый каттыжыышкынының хандырганы-биле, Закавказьениң улустарының аразында акы-дунмалышкы найыралдың күштелгени-биле ЗСФСР-ниң оон ыңай догуннаарының эргежок чугулазы чок апарган. Бодунуң төөгүлүг сорулгазын — Закавказьениң улустарының аразынга национал тайбыңны хандырарын, улус ажыл-агыйын катап тургузарын болгаш улам ыңай хөгжүдерин, түс черниң ажылчы чоннарының социалистиг тургузуушкунче сырый каттыштырарын ол күүсеткен. Советтерниң VIII-ки Бүгү-эвилел Онза съездизиниң хүлээп алганы ССРЭ-ниң чаа Конституциязынга үндезилээш, Азербайджан, Армян болгаш Грузин совет социалистиг республикалар ССР Эвилелиниң составынга шуут кирген.

Бистиң үевисте закавказ республикаларның аразында экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг харылзаалар улам быжыккан. Закавказьениң ажылчы чоннарының каттышкан күжениишкиннери-биле индустрияның холушкак адырларын комплекстиг хөгжүдериниң сорулгалары чедиишкинниг шиитпирлеттинип турар. Ол чорук түс черниң акы-дунма республикаларының экономиктиг күчү-шыдалын улам быжыдар. Чылыг-энергетиктиг бааза, машина тудуушкуну, кара болгаш өңнүг металлургия, химия үлетпүрү тургустунган болгаш дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Закавказьениң чаңгыс аай энергетиктиг системазы тургустунган. Үлетпүр бүдүрүлгези 1922 чыл-биле деңнээрге, 1971 чылда Грузияга 150 катап, Азербайджанга — 62 катап, Арменияга — 483 катап өскен. Закавказье республикаларында үлетпүрнүң чаа адырлары тургустунган. Күчүлүг электростанциялар туттунган, чаа заводтар, фабрикалар, рудниктер, шахталар ажыглалга кирген.

Дайын мурнунуң сөөлгү чылында Грузияга чүгле 0.2 муң тонна канны азилдирген болза, 30 чыл эрткенде ону 1.410 муң тоннаны азилдирген. Электроэнергияны 1940 чылда 742 миллион киловатт-шакты, а 1970 чылда — барык 9 миллиард киловатт-шакты бүдүрген.

Грузияның тараажылары кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган. Көзээ ажыл-агыйының кол адыры — шай бүдүрүн бүдүрери 1940 чыл-биле деңнээрге барык 6 катап көвүдээн. Беш чылдың төнчүзүнге чедир ону бүдүрери барык 300 муң тонна чедер, виноградты, цитрустарны чыып алыры көвүдээр.

1913 чылда хааның империя үезинде бүдүрүп тургаанындан амгы үеде Азербайджанга электроэнергияны 6 катап, нефтини 2 катап хөйнү бүдүрүп турар. Индустрияның чаа төптери — Сумгаит, Дашкесан, Мингечаур, Али-Байрамлы болгаш өскелер-даа республикада өзүп үнген. Арменияның индустриалдыг арны өскерилген, үлетпүрүнүң улуг төптери тывылган. Чаа хоорайлар — Кажаран, Раздан, Чаренцаван болгаш Абовян тыптып келген. Азербайджанның хөвенчилери хөвен бүдүрериниң 1975 чылга көрдүнген деңнелин чаа беш чылдың бирги чылында-ла чедип алган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген Закавказьениң ажылчы чоннары беш чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дээш демиселди күштелдирип турар.

Закавказьениң ажылчы чоннары бүгү өске республикаларны ышкаш, боттарының патриотчу хүлээлгезин ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни хүн санында, чыл бүрүзүнде чедип алырында, ниити эвилелдиң экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезинге боттарының салыышкынын көвүдедиринде кылдыр көрүп турар.

Грузин ССР-ниң тургустунганының 50 чылынга таваржыткан байырлалда Тбилисиге чүве чугаалап тургаш, эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Улустарның бузулбас найыралы социализмден төрүттүнген. Ол найырал — бистиң ниитилел тургузуувустуң, ленинчи партияның национал политиказының ачызында чаяаттынган». Бистиң хөй националдыг күрүневистиң чаңгыс эптиг акы-дунма өг-бүлезинде Закавказьениң бүгү совет республикаларының ажылчы чоннары Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле улуг орус улустуң, бистиң чуртувустуң бүгү улустарының дузаламчызы-биле бодунуң экономиказының болгаш культуразының калбак чечектелиишкинин чедип алган.

ССРЭ-де бүгү совет улустарның ниити маадырлыг күжениишкиннери-биле сайзыраңгай социалистиг ниитилел тургустунган, ында республикаларның эвилелдешкен күрүнези болгаш национал күрүнелери демократтыг централизмниң болгаш социалистиг федерализмниң, совет демократияның принциптеринге үндезилээш, чарылбас чаңгыс эптиг бүгү талалыг хөгжүп турар.

ССРЭ-ниң улустарының кайгамчыктыг чедиишкиннери — оларның дем каттыштырган күш-ажылының, СЭКП-ниң национал политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырганының түңнели. Бистиң чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш улустарының чоокшулажыышкыны бистиң бүгү Эвилеливистиң ниити эрге-ажыктарын, оон тургустунган республикалар бүрүзүнүң национал онзагай байдалдарын болгаш эрге-ажыктарын доктаамал болгаш кичээнгейлиг барымдаалап көөрүнүң байдалдарында чоруп турар. Партия болза бүгү нацияларның болгаш улустарның улам ыңай чечектелирин, оларның чоорту чоокшулажырын чайгылыш чок чедип албышаан, ССР Эвилелин быжыглаарынче ленинчи угланыышкынны чайгылыш чок боттандырып турар.

В. МЕРКВИЛАДЗЕ,
Төөгү эртемнериниң доктору, профессор.
Тбилиси хоорай.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Родезияда Смиттиң расисчи корум-чурумун узуткаарынче Зимбабвениң африка улузунуң дүрүм ёзугаар төлээлекчилеринге эрге-чагырганы дамчыдып бээринче угланган тодаргай саналдарны киирип турар чугула резолюцияны Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хүлээп алырынга Англия шаптыктаан.

Англияның төлээлекчизи К. Кроу ол резолюцияның чамдык эң кол черлеринге удур бадылааш, а ооң соонда резолюцияны шуптузун хүлээп албас деп саналдаан. Барыын чүктүң дөрт күрүнелери (АКШ, Бельгия, Франция болгаш Италия) бадылаашкындан дадагалзаан. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң он кежигүннери саналдаан резолюцияны хүлээп алыр дээш бадылааннар.

Мурнуу Родезия айтырыының бир талазынга — Смиттиң корум-чурумунга удур экономиктиг санкцияларны ажыглаарын көрүп турар оон өске бир резолюцияны Айыыл чок чорук Чөвүлели хүлээп алган. Ону хүлээп алыры дээш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң бүгү кежигүннери бадылаан, Каттышкан Штаттарның болгаш Англияның төлээлекчилери дадагалзап олуруп калган.

Суданның, Сомалиниң, Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа чурттарның делегаттары Англияның туружунуң талазы-биле боттарының буруу шавыышкынын илергейлээннер.

Ол чугула резолюцияны хүлээп алырынга шаптыктаашкын кылганы дээш бүгү Африка, Зимбабвениң улузу болгаш оларның өңнүктери-даа килеңнээзин илеретпейн барып шыдавас деп ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи Я. А. Малик медеглээн. Африка улустуң өңнүктери болгаш дайзыннары чогум кымнарыл деп чүвени бадылаашкын түңнелдери көргүскен деп, ол чугаалаан. Англия Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң ол резолюцияны хүлээп алырынга шаптыктааны-биле каш-ла санныг сөөк-язы ылгакчызы идегеттерниң эрге-чагыргазын хевээр арттырары дээш, оларның диктатуразы дээш, демократтыг принциптерге удур, Зимбабвениң улузунуң хамаарышпас эргелерин боттандырарынга удур бадылааны ол болур.

Р. Никсон ат салган

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Стратегтиг халдаашкынның чепсеглениишкиннерин кызыгаарлаар талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында Түр дугуржулганы Каттышкан Штаттарның хүлээп ап турарының дугайында бижимел шиизыдылгага АКШ-тың президентизи Ак бажыңга ат салган.

Ат салырының ёзулалының соонда президент Р. Никсон ол дугуржулга дээрге «чепсеглениишкинни амгы үеде кызыгаарлаарынга-даа болгаш келир-даа үеде бо ажылдың талазы-биле улуг ужур-дузалыг чоруктуң эгези болбушаан дайынның үнүп болур айыылын ооң-биле эвээжедип турарынга бүзүрээр бис» деп чугаалаан.

Ол Түр дугуржулгага Москвага май 26-да СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев болгаш АКШ-тың президентизи Р. Никсон ат салганы билдингир болгай.

АКШ-тың конгрезиниң ийи палаталары бадылаашкыннарның хөй кезии-биле ону чүүлдүг деп хүлээп алган.

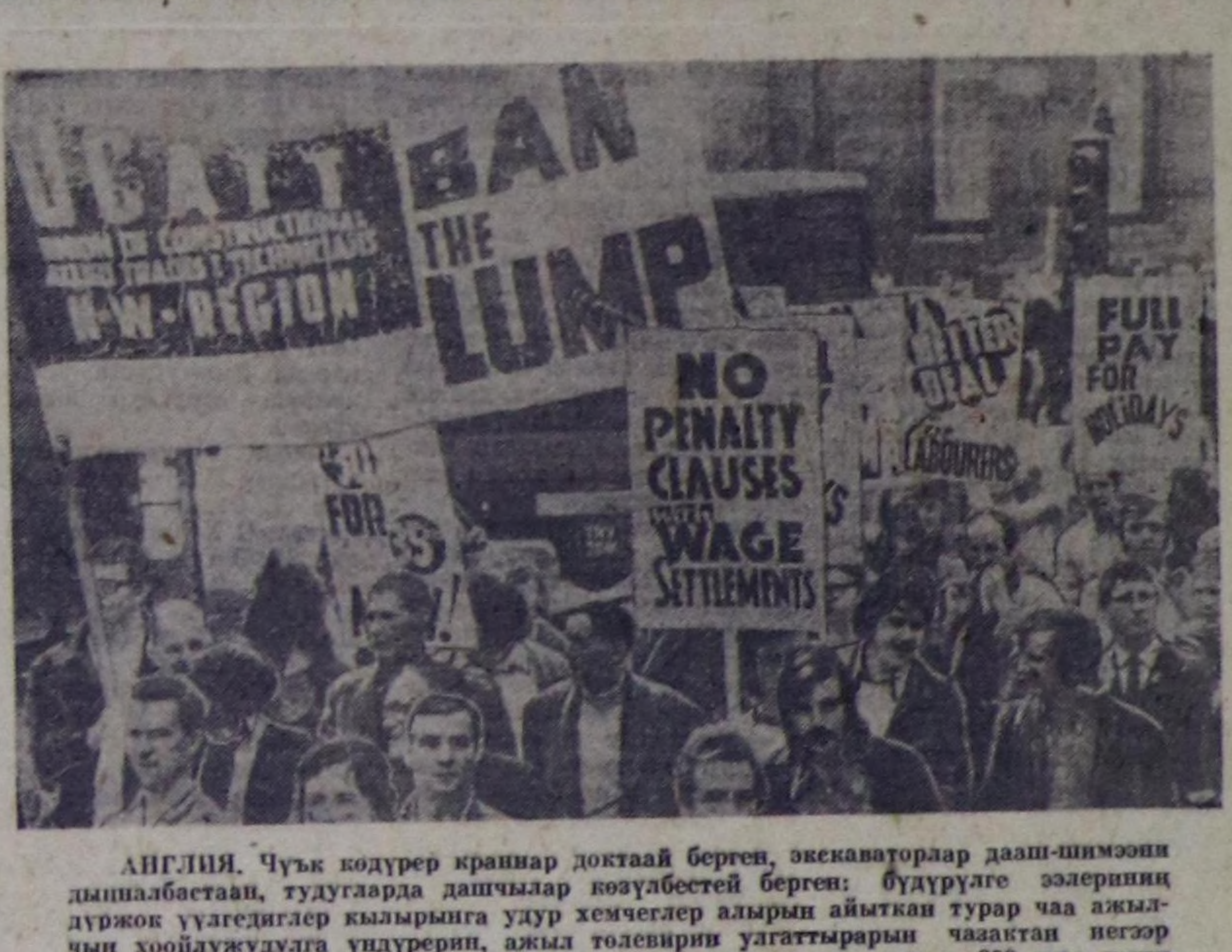

АНГЛИЯ. Чүък көдүрер краннар доктаай берген, экскаваторлар дааш-шимээни дыңналбастаан, тудугларда дашчылар көзүлбестей берген: бүдүрүлге ээлериниң дүржок үүлгедиглер кылырынга удур хемчеглер алырын айыткан турар чаа ажылчын хоойлужудулга үндүрерин, ажыл төлевирин улгаттырарын чазактан негээр дээш, муң-муң тудугжулар хоорайларның кудумчуларынче үнген. 300 муң кижи ажыл соксадып турар. Олар боттарының демиселин эчизинге чедирер деп бүрүн шиитпирлиг.

ЧУРУКТА: Манчестерниң ажыл соксадып турар тудугжуларының чыскаал эрттирип турган үези.

(СЭТА-ның фотохроникаазы).

ЯПОНИЯ. Мурнуу Вьетнамче америк шериг техниказын чорударынга удур Иокогаманың чурттакчыларының демиселин эгелээнинден бээр бир ай эрткен. Шериг баазазы биле далай ортаалыгының аразында 35 километр оруктуу америк шериг албанныгларының эртер деп кол катап оралдажыптар чүү-даа бүтпейн барган. АКШ-тың Вьетнамда эжелекчи дайынның чорударынга чурттуң ажылчыларының турарынга япон улус килеңнээшкинниң илергейлеп турар.

ЧУРУКТА: америк шериг баазазынче кирер хаалга мурнунда удуралдашкын лозуңнарын туткулаан чыылгакчылар.

Джапан Пресс — СЭТА-ның фотозу.

АВАНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

Очерк

Культураның хоочуннары

Ажыл-ишке чаңчыгары —
Амыдырал үндезини.
Ада-чуртка бараалгаары —
Аас-кежик өөрүшкүзү.

Ном өртемчейинге доктаамал чурттаары дээрге, кижи бүрүзүнге болдунмас, чүгле номга төрүмелинден сонуургалдыглар быражыр амыдырал-дыр. Чаа ном бүрүзү — амыдыралче чаа билиишкин болгаш көрүш, янзы-бүрү аажы-чаңныг, үзел-бодалдыг, тура-соруктуг болгаш аймак-сөөк база шажын-чүдүлгелиг кижилер-биле ужуражылышкын-дыр. Чаа ном бүрүзү дээрге-ле партияның болгаш чазактың салып турар сорулгалары-биле эртемниң, техниканың болгаш культураның база уран чүүлдүң чаа чүүлдери-биле таныжылга-дыр. Ынчангаш кым ном-биле өннежип, кым ооң-биле амыдыралын сырый холбааныл, ол кижи билиглерниң үндезининиң нептередикчизи болгаш суртаалчызы-дыр. Ам шак ындыг бир коммунистиң дугайын маңаа чугаалаксаан мен.

Хүн соңга өттүр бодунуң херелдери-биле ойнап, кижиниң ооргазын хөйлең өттүр ойбаннадыр чип, стол кырында делгеп каан чаа номнарны чоорту чылыдыр шонуп турган. Библиотека шиити шимээн-не чүве. Чүгле доора салган стол артында назы-хары улгадып, бажының дүктери буурарып бар чыдар херээжен кижиниң ажа туткан картотекалары (номчукчулар бүрүткели). шылырткайнып, шыпшыңны үреп турар. А түс-түс делгиирлерде делгей салгылап каан номнар бир-ле бачым ажыл соолүнде удаан чүве дег тургулаар.

Сактырга, библиотекада шиң-ле шимээн чок ышкаш сагындырар. А шынында ол ындыг эвес. Мында 10300 номнар «чурттап», боттарының ынак ээлери-биле сүмележип, оларга чаа-чаа билиглерни, овур-хевирлерни, мөзүлеш маадырларны, арга-дуржулгаларны берип турар. Мында, ном өртемчейинде, амыдырал чымыштыг болгаш өндүр-чаагай. Ам дээрезинде чапсар үези, ынчангаш бүгү чүве шимээн чок дег. Бир, каш минуталар шагны сөөртүп, шаккыладыр хап эрте бээр, а ынчап...

Шынап-ла кижиниң амыдыралы черле кайгамчык. Бир-ле бодап келирге, кыска-даа ышкаш; бирде-бирде узун-даа ышкаш, апаа кым-даа доктаамал хуусаа бербээн. Ол хирезинде-ле совет кижилер кайы-даа хире улуг херекти бүдүрүп, хөйнү кылып кагза, «Чүгээр ажылдап тур мен» азы «Шору иштен» дең биче сеткили-биле чугаалаары өөрүнчүг болгаш чаагай.

— Силерниңде ажыл кандыг тургустунганыл база чүнү-чүнү чорудуп турар силер, Күске Чанмаевна? — деп, Эрзинниң «Чаа оруук» колхозта библиотека эргелекчизи Эренчинадан айтырдым.

Ол холунда номнарын камныы кончуг суйбай туткулааш, кысказы-биле харыылай-дыр.

— Чамдык ажылдарны чорудуп-ла турар бис.

Күске Чанмаевна оон ыңай чүнү-даа немеведи. Ам канчаар, айтырыг күжү-биле хамык херекти илередир ужурга таварыштым.

Библиотеканың турар өрээли улуг эвес. Ынчалза-даа ооң ээзи билдилиг ажылдакчы, мергежээн кижи деп чүве дораан-на билдинип келир.

Кым кандыг темага ном номчуксай-дыр, ол эргелекчиниң сүмези чокка-ла билип алыр. Чүге дизе, библиотеканың номнары шуптузу тема аайы-биле түс-түзүнде үзе салдынган. Ооң чүгле чамдык кезиин адаарга мындыг:

«Тыва чуртум-чоргааралым», «Тываның чогаалчылары», «СЭКП — ниитилелдиң удуртукчу күжү», «Көдээ ажыл-ишчилерге», «Мораль болгаш кижи», «Ленинчи комсомол», «Уруглар чогаалы», «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга литературалар», «Ленин. Ооң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы», «Бодуңнуң республиканы билир сен бе?».

— Кол чүүл — номчукчулар-биле ажыл болгай. Бо талазы-биле чүнү чугаалап болур силер, Күске Чанмаевна? —деп улам-на сиңниктим.

— Номчукчулар конференциязын чылда 4 удаа чорудар планныг бис. Салим Сүрүң-оолдуң «Лейтенантының даалгазы», силерниң «Тывынгыр оол», деп номнарынга конференцияларны кылдывыс. Олар солун болгаш бедик деңнелге эрткен. Оон ыңай клуб чөвүлели-биле кады янзы-бүрү темаларга кежээлерни 10 удаа, ном дончулалдарын 13 катап, а делгелгелерин 10 удаа эрттирген бис. Номчукчулар-биле беседа 56 катап болган. Библиотека плакаттарын дөрттү кылдывыс. Харын ам, шаавыс-биле ажылдап-ла турар улус-тур бис ийин, чү деп мактаттынар боор.

Биче сеткилдиң бөдүүн сөстери. Херек кырында, ооң артында, кайы хире чымыштыг болгаш үре-түңнелдиг ажылдар чаштынып чыдар-дыр. Чартык чылда, чаңгыс колхоз масштабы-биле ол хире организастыг болгаш тайылбыр ажылдарын чорудары оюнчук бе? Библиотека чөвүлелиниң кежигүннери фермаларда, бригадаларда кызыл-булуңнар дериир, аңаа агитхуудустар үндүрер дээш база-ла олурбастар. Ол ышкаш көжүп чоруур 3 библиотека малчыннарже, механизаторларже үнүүшкүнну үргүлчү чорудуп, боттарының номчукчуларын үениң байдалынга доктаамал тудуп турар.

—Чеже номчукчуларлыг силер база тергиининерге кымнарны адап болур силер, Күске Чанмаевна?

— Бо чылдың бирги чартынында 520 номчукчу турган. Бисте чечен чогаал болгаш уран чүүл номнарынга сонуургалдыглар кончуг хөй. Чижээ, тудугжулар Чоксум Моңгул-оол, Даңдаа Хайың, тракторист Седи Төмүр, чолаачы Николай Дирчинчап, колхозчу Сергей Седи, киномеханик Казаков Топтаң, башкы Меңниш Куваа дээш оон-даа өскелер.

— Бо-ла бүгү ажылды бодуңар чорудуп турар силер бе?

— Кол-ла даянып күжүм — библиотека чөвүлели. Мында 7 кижи бис. Хойжу Көк Ыңаалай, саанчы Саартай Балаң, бухгалтер Александр Дирчинчап, культура бажыңының директору Галина Тойбаа, пионер вожатыйы Роза Кыр, өөреникчи Таня Баадыр. Оларның ачы-дузазы-биле кылдынып турар ажылдар бо.

Ава. Ол сөс чоргаар болгаш эргим дыңналыр. Авазынга эргелел дег аас-кежиктиг болгаш таалаңчыг чүве кайда боор. Күске Чанмаевнаның өөнүң ээзи шулукчу Василий Люндупович Эренчин 10 чыл мурнунда чок апарган. Ие алды уруглар-биле чааскаан арткан. Күске Чанмаевна ажы-төлүнүң кижизидилгезин болгаш өөредилгезин дээш амыр-дыжын сагынмайн келген. Уругларын 10 класстарны чедиишкинниг доостуруп, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде кииргилээн. Чамдыктары доскулаан. Наталья Хорлуу Красноярскиниң эмчи институдун, Максим Эренчин — Свердловскиниң орт училищезин, Елизавета Эренчина — Кызылдың эмчи училищезин доскан. Хеймер уруу Валентина Эренчина Кызылдың уран чүүл училищезинде кирген. Чүгле ажы-төлүн кижилер кылып, шуптузун ортумак школа доостуруп, оон ыңай өөредиринге безин ие кижи кайы хире күш үндүрүп, сагыш салбаан деп бодаар силер? Шынап-ла ие чүрээ дег буянныг, шыдамыккай болгаш күштүг чүве чок ийин. Ынчангаш кижи-ле бүрүзүнүң иезин ырлаксаары, ону мактаксаары, аңаа чоргаарланыксаары черле таварылга эвес.

Күске Чанмаевна — идепкейлиг хөй-ниитичи. Мында база хөй-ле билиишкиннер бар. Бодунун кылып турары кол ажылындан аңгыда, хөй-ниити ажылының база идепкейлиг киржикчизи. Күске Чанмаевна колхозта партбюро кежигүнү, «Билиг» ниитилелиниң эге организациязының даргазы, көдээ Советтиң депутады, СЭКП райкомунуң кежигүнү.

— «Билиг» ниитилелиниң организациязының ажылының талазы-биле чүнү чугаалап болур силер, Күске Чанмаевна?

— Бисте 17 кежигүн бар. Чартык чылда 54 лекция номчуттунган. Кежигүннерден колхоз даргазы Семен Сакты-Сюрюн, көдээ Совет даргазы Байыр Чумбуртай, диспетчер Степан Комбу, эмчи Тамара Очур идепкейлиг ажылдап, чон ортузунга хөй лекцияларны номчааннар.

Оларга Күске Чанмаевнаның бодун база немээр ужурлуг. Ол 8 лекцияны номчаан. Черле ынчаш, олут орбас кайгамчык-ла кижи. Ол-ла бүгүге ооң та канчап четтигип, та кайыг ындыг күштүң кээп турарын кижи кайгаар чүве. Ооң хары 53-даа болза, ол чиик болгаш шимченгир. Ол 1939 чылдан бээр партия кежигүнү. Хоочун коммунист болгаш бүгү-ле амыдыралы партийжи тура-соруk-биле каңналган болгаш пат-ла ынчаар чаңчыгып калган боор деп кижи эскерип каар. Ооң угаанныг карактары, далаш чок чугаазы — кижини алачайгаар-ла хандыкшыдып, аңаа бүзүрелди болгаш идегелди дораан-на төрүттүндүрүп келир.

Арыг-силиг болгаш чылыг-чырык, бүгү-ле чүве каракка көрүнчүктелип көстүр, чаа-чаа бодалдарны болгаш билиишкиннерни берип турар библиотекадан кижиниң дээк-ле үнер, ооң оожум, бүдүштүг, кижизиг аажы-чаңныг ээзинден дээк-ле чарлыр хөңнү чок апаар. Кырында хөй-ле номнар салгылап каан стол артында улгады берген херээжен кижи ажылдап орар. Ооң номчаан номнарында хүн соңга өттүр бодунуң херели-биле ойнап, сактырга номну база номчаан чүве дег бодандырар.

О. СУВАКПИТ.

ЖИТОМИР ОБЛАСТЬ. Народич районнуң Ленин аттыг колхозунга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Николаевич Рожковскийниң звенозунуң механизаторлары эки ажылдаан. Звено бо чылын бир гектардан-на ортумаа-биле 250—270 центнер картофель дүжүдүн ажаал ап турар.

ЧУРУКТА: бетинде сураглыг механизатор В. Н. Рожковский.

П. **БОЙКОНУҢ** фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

УЛУГ ҮҮЛЕ

РЕПОРТАЖ

— Алдан-маадыржылар бо чылын ийи каът улуг школалыг болур. Ону бүдүрери бистиң коллективтиң ишчилериниң үлүүнге онаажып турар. ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга бистиң эң эки белээвистиң бирээзи ол болур. Ындыг аа, эштер.

— Ол болза улуг болгаш чаагай үүле. Ооң тудуушкунун эгелээрин орайтадып болбас, дүргедедир ужурлуг — деп коммунист эш М. Ортун Чадаанада № 463 мехколоннаның ажыл-ишчилериниң хуралынга коллективте партия эге организациязының секретары эш Ч. Сендажының чугаазынга каттышкан. Улуг үүле-иштиң ужур-дузазын чедир бодавас чамдык ийи-чаңгыс кижилер ынчан: «ооң бо чылын бүттүнери берге-ле боор, адаар үүле-дир» деп иштинде болап олурган-даа боор чадавас. Ынчан бо чылдың баштайгы айларының бир хүнү турган чүве.

Коллективтиң ажыл-ишчилери бердинген онаалданы чедиишкинниг күүседирин хуралынга шиитпирлээш, алдарлыг юбилей мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнче кириишкеннер.

Оон эгелеп-ле Алдан-Маадырдыва тудуг материалдарын сөөрткен автоколонна дүн-хүн чокка шуужуп-ла эгелээн. Тудугну эгелээрде баштай чурум ёзугаар чүү кылдынар ийик? Ажыл-иш оон эгелээн... Тудугнуң таваан тудугжулар салып кириишкен. Ол үр-даа болбайн бүде берген.

Агитатор Моңгуш Күңгаажап тудугжу ишчилерге бир катап беседа кылып берип турган, оларның сорукккур ижинге чоргаарланган, мынча дээн:

— Районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында бо ышкаш улуг хемчээлдиг школа амдызында чок болгай. Ону тудуп, ажыглалга киирер улуг идегелди боттандырары бистерниң чаагай херээвис. Улуг күш салдынып турда чаагай үүлени бүдүрүп, күш-ажылчы белээвисти бараалгадыр бис.

Тудугнуң ханаазының салдышкынны кидин түлүктээн. Тудугжуларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Коммунистиг күш-ажылдың бедик адын эдилээн Хомушку Чимит-Доржу биле Достак Саяның удурткан бригадаларының тудугжулары бо школа тудуунда ажылдап турар.

Ол улуг үүледе ажыл-иштиң чорудулгазы-биле таныжып, чоокта чаа аңаа чордувус. Тудугжулар, шеверлекчилер аңгы-аңгы иште: шалалаан, соңга, хаалга чаактарын тургускан, чер каскан, дранка каккан, малгаштаан, чугайлаан, будаан. Кызылдан келген монтажниктер одалга системазын кылган.

Дуржулгалыг тудугжу, организакчы бригадир Ленин орденниг Хомушку Сүрүң-оолович Чимит-Доржу тудугжуларның ажылын башкарып чоруп тур. Ооң-биле мендилешкеш, улуг иште байдалды сонуургап айтырдым.

— Алдарлыг юбилейге уткуштур чарышка кириишкеш, белеткеп турар белээвис бо. Улуг Октябрьның байырлалының хүнүн — ноябрь 7-де ажыглалга дужаар бис. Маңаа 320 өөреникчи өөренир. Тыва улустуң хосталгазы, аас-кежиктиг келир үези дээш иштики, даштыкы дарлакчыларга удур демисежип чораан бистиң бурунгу өгбелеривистиң чурту бо-ла болгай. Алдан-Маадыр суур улам чараш боор чаартынып, ийи каът улуг школалыг болур, болганы бо-дур харын. Бо суурда туттунуп турар тудуг-ла хөй. Маңаа орустар, украиннер, чеченнер, армяннар, хакастар болгаш өске-даа хөй национал тудугжулар-биле кады ажылдап чайладывыс. Олар база хөйнү кылып бергеннер.

Школаның кырында каъдында ам шеверлээшкин ажылдары чоруп турар. Адаккы каъдында кылыр ажыл ам-даа бар. Мында ажылдап турар кижи бүрүзү эртенгиниң 7 шактан кежээки имир дүшкүже ажылдап турар — дээш Хомушку Сүрүң-оолович ында ажыл-чорудулганың байдалын меңээ таныштыргаш, бодунуң ажылын үргүлчүлей берди.

Улуг спорт залын кыстар чараштыр будаан турлар.

— Валентина Өлзей-ооловна бөгүн спорт болгаш ниити залдарны, эмчи кабинедин будуурун доозар дээш шыңгыы, ажылдавас болза хоржок аа?

— Ол кончуг шын, Татьяна Комбуевна. Хүннүң-не эртен чер чырыырдан кежээ караңгылааже чедир ажылдаар апаар бис, кандыгыл уруглар?

Өөрү ону деткээн. Шеверлекчилер звенозу (удуртукчузу Валентина Өлзей-ооловна Сат) улуг үүлени дүргеп, шынарлыг доосчурунга үлүүн киирип, сорукккур ажылдап турлар.

Школа тудуушкунунга тудугжулар М. Имажап, О. Нам-оол, Г. Оңдар, М. Бады, С. Достак, С. Хеймер-оол, Х. Көк-оол, М. Ортун, М. Күңгаажап болгаш өске-даа эштер эң идепкейлиг ажылдап турарын бригадир Х. Чимит-Доржу биске чугаалады.

Дүъштеки чапсарны ажыглааш, агитатор М. Күңгаажап ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сески чыыжының дөрткү сессиязының ажылының дугайында кыска беседа кылган.

— Ажыглалда кирбээнде безин чаагай кылдыр көстүр тудуг, а тогум шуут доосту бээрге чаражы-даа тергиин-не боор. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң кижи дээш, ылаңгыя чаштарның өөредилге-кижизидилгези дээш ада сагыш салышкынын чүге деңнээр, кайгамчык-ла. Мен аныяк назылыг чорумда бо чер дээрге ээн дазыр турган болгай. Ам чараш чаагай суур өзүп олурар. Назыным дегүп, сезен чоокшулап орар кырган мен безин амыдыралдың чаагайынга, чуртталганың экизинге өөрүп, улуг Ленинни, Коммунистиг партияны, Совет эрге-чагырганы йөрээп олур мен — деп, пенсионер К. Ооржак өөрүшкүзүн алдан-маадыржылар-биле кады үлешти.

Тудугда хайныышкынныг иш-биле таныжкаш, чоруптувус. Ында ажыл-ишчилер хөглүг ишчи амыдыралынче шымнып киринти.

М. СЕВЕН.

Мурнакчы звено

«Большевик» совхозта комсомолчу аныяктарның тудугда шеверлекчилер звенозу күжениишкинниг ажылдап турар. Звено 10 кижиден тургустунган.

Шеверлекчилер звенозу Буга-Шазында № 2, Ак-Карасугда № 1 хову бригадаларында механизаторлар чурттаар дөрт бажыңны, ол ышкаш малчыннарның чуртталга бажыңнарын база культура албан черлерин септеп кылган.

Амгы үеде ол звено хаван фермазын септеп турар. Шеверлекчилер А. Куулар, Ч. Оңдар, М. Часкалмаа олар хүн нормазын 100—150 хуу күүседип, мурнуку одуругда чоруп турар.

А. МИЖИТ-ДОРЖУ.
Чөөн-Хемчик район.

Медицина практиказында солун чүүлдер

АЛЛЕРГИЯЖЕ БУРУНГААРЛААШКЫН

Ташкентиде аллергология төвү ажыттынган. Ортаа Азияның баштайгы ындыг төвү ол. Ында турум ажылдаар эмнелге чери, поликлиника салбыры, лабораториялар бар.

Специализастаттынган ол чаа эмнелге-профилактика төвү санитария, гигиенаның, ажыл-иш аайы-биле тыптыр аарыгларның эртем-шинчилелиниң республика институдунуң чанында тургустунган. Аңаа организмни эвин эрттир эскерингел болдурар бүдүмелдер — аллергеннерниң онза шынарларын, агаар-бойдус, назы-хар байдалдарының, чамдык эм аймаа бүдүмелдерниң салдарын шинчилээр.

Ам аллергология кабинеттери Узбек ССР-ниң улуг-улуг хоорайларының шуптузунда ажыттынып турар. Оларга ажылдаар кадрларны Ташкентиниң эмчилер билиин бедидер институду белеткеп турар.

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр).

ДЕМДЕКТИГ АТОМНАР КУРОРТОЛОГИЯДА

Демдектиг атомнар курорт шинчээчилериниң идегелдиг дузалакчылары болу берген. Медиктер оларны ажыглааш, кижиниң организминге минералдыг аржаан сугларының салдар чедирерин шинчилеп, коду биле баарның чүүл-бүрү аарыгларын эмнээринге ол сугларны дээштиг ажыглап болур аргалыг апарган.

Демдектиг атомнарның дузазы-биле, ылаңгыя, минералдыг сугларны ижерге организмге суг-дус солчуушкунун шинчилеп, оларның тургузуун, бүдүш-химия талазы-биле онза шынарларын тодаргайлап, организмге минералдыг сугларның, малгаштарның хензиг элементилериниң аргыжылгазын хайгаарап болур.

Оон аңгыда, чүүл-бүрү элементилерниң чер иштинде барын болгаш хуваатынгазын шинчилээринге ол чаа арганы база ажыглап болур.

ТВИЛИСИ. (СЭТА-ның корр).

ХӨГЖҮМ КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет Ыраккы Чөөн чүкте хөгжүм культуразының байырлалдары эгелээн. Байырлалдарны ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга турас каатткан.

Латыш уран чүүлдүң декадазы Сахалинде эртип турар. Аңаа Латвияның күрүне филармониязының ыраажылары, хөгжүмчүлери көргүзүглер кылып турар. Оргулуктуң чону Валмиерниң шил-волокно заводунуң ажылдакчыларының тургускан бот-тывынгыр уран чүүл коллективи — «Квелде» деп эстрада көргүзүглериниң сураглыг ансамблин улуг өөрүшкүлүг хүлээп ап турар. Совет Прибалтиканың уран чүүл мастерлери областың ажылчы чоннарынга белек кылдыр В. И. Ленинниң шуткулуг портредин берген. Портретти Латвияның шылгараңгай скульптору З. Звара күүсеткен.

Сахалинниң культура ордуларынга көрүкчүлер сураглыг хөй-хөй артистер-биле ужуражып турар. Оларның аразында — делегей конкурстарының лауреады ыраажы Мария Биешу, чиочио-сан көргүзүгнүң эң эки күүседикчизи болгаш ССР Эвилелиниң Улуг театрының ыраажызы Павел Лисициан олар бар. Хөгжүм культуразының байырлалдары Ыраккы Чөөн чүктүң өске-даа черлеринде база болгулап турар. Чурттуң эң хоочун чогаадыкчы коллективтериниң бирээзи — Грузия ССР-ниң танцы болгаш ыр ансамбли Владивостокта келген. Ук ансамбль грузин ырлар-биле чергелештир ССРЭ-ниң хөй-хөй республикаларының композиторларының чогаалдарын күүседип турар. Ыраккы-чөөнчүкчүлерни делегей улустарының танцылары-биле Махмуд Эсамбаев таныштырып турар.

(СЭТА-ның корр).
ВЛАДИВОСТОК.

АРХЕОЛОГТАРНЫҢ ТЫВЫЫ

Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының Зоология институдунуң археологтары базырыктар казар сонуурганчыг ажылын доосkan. Бир бөлүк ол археологтарны УССР-ниң Эртемнер академиязының академиги И. Г. Пидопличко удуртуп турган. Ол ажылдың эгелээнинден бээр алды чыл эрткен. Ынчан Канев районнуң Межиричи суурунга мамонт чааны тывылган. Казылгалар кылып турда, орай даш чепсек үезинде мамонт сөөктеринден туткан бөөдей чадырлар артынчылары тывылган. База-ла оон от-одаг оруннарының истери, оттук-дажындан кылган бижектер, сүрткүүштер, янтарь шурулар болгаш өске-даа эттер артынчылары тывылган.

Мамонт азыгларының бирээзинге бөөдей-чадыр шинчилиг, какпак-какпак дөрт дүрзү чуруан каастапга чораан илереэн. Мамонт аңнакчыларының чүм бир суурунуң чуруу ол, ынчангаш ол черниң чоогунга кылын доңуракта хөмдүнүп калган оон өске чурттадга орап-саваларының артынчылары бар болгу дег деп, угаазылап алганын эртемденнер чугаалаан. Шынап-ла, 1968 чылда оон казылда кылырга, база бир ындыг чадыр тывылган. Бо чылын үшкүзү база тыптып келген. Ол бөөдей, база-ла баштайгы ниизи дег, барык чүс мамонтунуң сөөктеринден бүткен, чогум бүдүжүвүн аайы-биле соңгу чүк ярангазы шинчилиг болган.

И. ПОПОВ.
(СЭТА-ның корр).

КАНЕВ хоорай (Черкассы область).

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ФУТБОЛ

Чуртка футбол талазы-биле бирги чер дээш маргылдаага мурнап турган командылар — Ворошиловградтың «Зарязы» болгаш ЦСКА эрткен дыштаныр хүнде болгулаап хальтыглыг ужуражылгаларга уттуруп алганнар. «Заря» Ростовтуң СКА-зынга 1:3 санга, а ЦСКА Минскиниң «Динамозунга» — 1:2 санга уттурган. Ооң түңнелинде ворошиловградчылар 32 санныг, ЦСКА — 31 санныг болу берген. Оларга бичии-ле четпейн турар Ереванның «Арарады» болгаш Тбилисиниң «Динамозу» — 27-27 санныг чоруп турар.

ХОККЕЙ

Канаданың профессионалдарының Европага сөөлгү ужуражылышкыны болган. Олар делегей чемпиону — Чехословакияның хоккейжилери-биле хайым — 3:3 санныг ойнаан. Аалчылар оюн доостурунуң бичии-ле мурнуу чарыында вратарьны өске кижи-биле солушкаш, аштырышкындан чайлаан.

ШЫДЫРАА

Совет шыдыраачылар делегейниң хол-шыдыраа олимпиадазының дөрткү ойнаашкынынга Болгарияның командазы-биле ужурашкан. Корчной Тринговту тиилээн. Петросян Бобоцов-биле хайымнашкан, а Карпов Палевскийге уттурган. Таль биле Радуловтуң аразынга воскресеньеде оюнну ийиги удаа соңгаарлаткан. Бистиң командавыс амдызында 8 санныг бооп турар. Маргылдаада югослав шыдыраачылар мурнап — 12 санныг чоруп турар. Ийиги черде Венгрияның (11,5), үшкүзүнде — ЧССР-ниң төлээлекчилери (9,5) санныг.

ЧАЙЫН ТРАМПЛИНДЕН...

Алма-Атада кылымал трамплинден халыырының болгаш лыжа-биле үш хевирге маргылдаалар бооп эрткен. Москва чурттуг Сергей Бочков трамплинден 65,5 метр ырады халааш, эң хөй 222,5 санныг бооп, тиилелгени чедип алган. Ленинград чурттуг Геннадий Меньшиков ооң рекордундан ырады халааш, 68 метрни көргүскен. Ынчалза-даа ол ниити түңнели 222,1 санныг болганы-биле ийиги черни ээлээн.

(СЭТА).

телевидение

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ
КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.35 — «Кадыкшылга». Дамчыдылга. 20.00 — Кыска метражтыг фильм. 20.10 — «Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдылга. 20.30 — «Боом». Документалдыг фильм. 20.50 — Телемедээлер. 21.00 — Чарлалдар, реклама. 21.05 — «Кысты диленер». Уран-чечен фильм. 22.35—22.50 «Клаудио Вилла ырлап тур». Фильм-концерт.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзи ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаъс, хар чаар. Барыын угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы даглыг черлерге 0—5, өскелеринге 5—10 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 8—10 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Эффи Брист»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Гитаралыг аданыкчы»** 14.45, 16.30, 18.15 шактарда. **«Чечек биле даш»** (1-ги, 2-ги кезектери) 20.00 шакта.

«КАА-ХЕМ»: **«Согур чаъс»** 15.00, 18.35 шактарда. **«Моррисвиль шивээниң диреци»** 16.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультчыынды 10.00, 12.30 шактарда. **«Келир үеже ужудуушкун»** 11.30, 13.40 шактарда. **«Рам биле Шиам»** (1-ги, 2-ги кезектери) 14.50, 17.50, 20.40 шактарда.

Кызылга **КИНОМЕХАНИКТЕРНИҢ БЕШ АЙ ХУУСААЛЫГ КУРУЗУ** 1972 чылдың октябрь 1-де эвес, а **ОКТЯБРЬ 15-ТЕ** ажыттынар апаарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Кинофикация эргелели чарлап тур.

Киномеханиктер курузунга республиканың колхозтарындан болгаш совхозтарындан чоруткан кижилерни хүлээп алыр.

КИНОФИКАЦИЯ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47 үлегүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 11-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргаңза 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 01308.